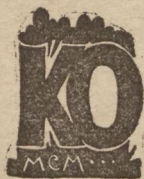

AADU GRENZSTEINI
VÕITLUS
JAAN TÕNISSONIGA

AADU GRENZSTEINI
VÕITLUS
JAAN TÕNISSONIGA

„ODAMEHE“ KIRJASTUS TARTUS 1921

EESTI AJALOO ARKIIV

№ 1.

Abraham

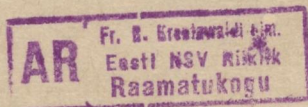
KORRALDANUD A. KRUSBERG

SISU

Toimetuse eessõna	5—6
A. Grenzsteini müüdavus	7—11
A. Grenzsteini salakaebused	12—57
Katked A. Grenzsteini kirjadest	58—59
Kirjutused A. Grenzsteini surma puhul.	60—70
Rahuleping.	71—74
Nimestik	75—80

Ar 921

Grenzstein

8366

TOIMETUSE EESSÕNA.

„Eesti ajaloo arhiiv“ tahab seni avaldamata kui ka siin ja seal juba ilmunud ajaloolise väärtusega dokumenta ja muid kirjalikka mälestusi koguda ja neid uurijale kättesaadavaks teha. Võõras keeles kirjutatud asjad ilmuvad eestikeelses tõlkes, sest et algteksti ja tõlke avaldamine praegusel ajal liig kulukas oleks, võõra keelne algtekst üksi aga kõigile lugejatele vahest mitte mõistetav ei ole. Loodame, et „E. a. arhiiv“ ammu tuntavat puudust niisuguse dokumentide kogu järele omalt poolt aitab vähendada, kuni ükskord parematel oludel Monumenta Estoniae väljaandmine võimalikuks saab.

Eestkätt tahame Eesti ärkamise ja sellele järgneva aja kirjalikka mälestusi avaldada, millel meie lähema mineviku selgitamiseks tähtsust on. Et ettevõttel aineliste ja muude raskustega võidelda tuleb, siis ei või meie järgmiste vihkude ilmumise aega ette ära määrata, vaid peame antud oludel võimalusega rehkendama.

Esimeses osas avaldame A. Grenzsteini ja J. Tõnissoni võitluse ajast dokumenta, mis omal ajal ainult vähesetele Tartus tuntud olid. Edaspidi tahame neid võimalust mööda rohkem avaldada, samuti ka Grenzsteini kirjavahetust, niipalju kui see avaliku elu nähtusi ja vana rahvamehe tegevust selgitab.

Järgmistes vihkudes, milledest nr. II peatselt ilmub ja muu seas ärkamiseaja tumedaid momente käsitleb,

tulevad teiste varema aja Eesti avaliku elu tegelaste kirjad ja mälestused ja mitmesugused dokumendid avaldamisele, mis mõndagi asja teises valguses näitavad, kui seni on oletatud.

Võimalust mööda tahaksime ka muistse Eesti elu-avalduste käsitlemisele Arhiivi vihkudes ruumi anda, samuti ka varema aja kirjadele jne.

Igale dokumendile lisame tarvilikul korral väikse seletuse kaasa.

Oleks soovitav, et seni avaldamata asjad, nagu Eesti tähtsate meeste kirjavahetused, memuaarid, mitmesugused ametlikud kirjad uuemast ja vanemast ajast jne., mis praegu kappides ja kastides seisavad, nüüd päevavalgele toodaks. Katsuksime neid esimesel võimalusel kõigile kättesaadavaks teha.

Loodame ettevõttele igapidist lahket toetust ja vastutulekut.

Toimetus.

A. GRENZSTEINI MÜÜDAVUS.

J. V. Jannseni müüdavusest kõneldes¹⁾ tuleb meele teise Eesti avaliku elu tegelase, „Oleviku“ toimetaja Adu Grenzsteini müüdavuse süüdistus. Esimesele heideti ette, et ta ennast lehe toimetajana sakstele ära müünud, teise kohta käis süüdistus, et ta ennast venelastel lasknud ära osta ja oma lehe venestamise teenistusesse pannud.

Mõlemate kaitseks on avalikult sõna võetud. — Ei ole suudetud näidata, et see või teine ennast Eesti rahva vaenlastele oleks ära müünud otsekohese ainelise tasu eest, nagu seda näit. praegused Vene agendid teevad, ja oma tegu õiglase näoga varjanud.

Siiski lasub Grenzsteini peal äraandmise süüdistus edasi.

Ei ole tänini keegi suutnud Grenzsteini poliitiliselt puhtaks pesta ja ei suudeta seda ka seni teha, kui Eesti rahvusline mõte elab.

Grenzsteini tegevus on selleks liig tuntud, tema kirjutused selleks liig selged. Kuid „äraandmist“ peab tingimisi võtma, nagu juba varemini mujal seletatud.

Olid Eesti rahva sõbrad enne rahvuslist ärkamisega uskunud, et Eesti rahvas elujõuline pole ja ära saksastatakse, siis uskus Grenzstein nähtavasti, et venelaste tublidus meid ära neelab, ja tasandas selleks omalt poolt teed, rahvast järeleandmisele ja saatuse paratamatuse alla heitmisele manitsedes. Oma agaruses läks ta siin äärmuseni.

Siin avaldus, kui tahate, omal viisil juba muiste Eestis tuntud kalduvus kahe kultuuri-ilma, Lääne ja Ida

1) V. E. Kirjand. nr. 3 1921 ja E. A. Arhiiv II.

poole, millest meie mälestused Lembitu ja Kaupo ajani ulatavad ja mis praegu meie äärmiste erakondade armupilkudes Väina ja Naroova taha avaldub. — Viimase nähtuse juures tuleb, Juudase kopika mõju ja oiniaadid maha arvatud, muidugi veel arvesse võtta oma jõu sisse uskumise puudus, mida meie ajakirjandus Jannsenist saadik ennem on kasvatanud kui kahandanud, ja tuntud Vene haigus, mis ilmasõja järel laiali lagunes, nagu Prantsuse haigus Napoleoni sõdade järel. — Kuid Grenzsteini „kalduvus“ läks juba absurdini, lõimitamiseni väikeste Vene bürokraatide ees.

Rahva pärast pidi kõik, mis rahvale kui rahvusele kallis — keel, kirjandus, kool — ära antama, väike Eesti rahvas ise pidi Vene suurrahvasse ära sulama. See on lühidalt Grenzsteini rahvuse- ja poliitika-aabitsa sofismide sisu. — Et asja meelepärasemaks ja üleminekut tasasemaks teha, seletas Gr., et rahvuse ärariisumist ei ole, vaid on ainult ümberrahvustamine; see viimane ei ole mitte rahva suretamine, sest et rahvas oma rahvuse raudvara, „suguvere“, igas muudatuses ligi võtab ja sellepärast endisele rahvateaduslisele alusele jääb jne.

See keerdrehkendus oli tundmata suuruse abil lõpule viidud. Rahvuse „suguveri“ on seni üles leidmata rahvuseraudvara. Selle tundmata suuruse pani Gr. oma arvamisele rahvuse asjas aluseks ja jõudis — valele otsusele. Kas kogemata? Kindlasti mitte.

Eesti seltskond pidas peale ägedat parteide võitlust, mille tagajärjel rahvusline vanker idatuule mõjul, mis siis ikka tugevaks läheb, kui siin kodus tülid päevakorral, kraavi oli läinud, väsinult ja tüdinult keskhommiku-uinakut, mis varjusurmale läheneb. Gr. oma lühikese nägemisega pidaski uinakut surmaeelseks ja hakkas, temale omase agarusega, varjusurnule matusepaika otsima. Seda ei olnud raske leida.

Rahvuse äraandmise eest pidi Eesti rahvas vastutasuks saama Vene keisrihärä armu läbi hea käekäigu varandusliselt ja hariduse tõusu ja edenemise Vene kultuuri alusel¹⁾.

See on, kui tahate, lihtne ja selge süsteem; tema eesmärk oleks — inimese ise. Kuid Gr. ei jäänud ka sellele ideoloogiale truuks.

Kunagi ei ole elu häbematumalt suguvenna Grenzsteini venesõbraliste mõtete üle irvitanud kui just praegu.

Paarisaja aasta eest sai Vene barbaarsus kurnatud kodumaa, millest ta omal jõul seni ei olnud jagu saanud, äraandmise abil oma käpa alla. Sellest ajast peale algas nähtav Vene rahva ja riigi jõu kasvamine. Venemaa rääkis vahetevahel vägevast keelt rahvaste kooris ja andis vaimuvallas ühel või teisel alal kangelasi, kes aga pahatihti olid sunnitud võõrsile veerema. Grenzstein ei suutnud oma aja lapsena sügavale ja kaugele näha. Sellepärast on tema eksimine teatud määral vabandatav. Kuid praegusel ajal on naeruväärt ja vabandamata meie inimeste usk peipsitaguse õnnemaa sisse.

See, kes ise niivõrd abitu on, et ta ennast kõigi väljastpoolt upitamiste peale vaatamata ei suuda jalule aidata, pidi meie õnne tooma...

Eesti rahvas on instinktiivselt ära tunnud valeõpetuse ja on jälle enese leidnud.

Meie oleksime eksijale Grenzsteinile täna südamest andeks annud, kui ta hiljemini oma eksitust oleks avalikult tunnustanud ja selle asemel mitte jälgi seganud. Kuid meie ei kahtle selle juures, et Gr. oma eksituse on enne surma ära tunnud kesk kibedaid hingelisi kannatusi vabatahtlikus maapaos.

* * *

1) Ka need mõtted, ilma lialduseta võetud, on ajast ja oludest tingitud, nagu „Postimehe“ omadki, mis laiaulatuslist osavõtmitist teaduste j. m. arendamises soovib vägevate hooleks teaduse, kunsti ja kirjanduse vallas jätta jne. (V. „Elu“ № 50 — 1907. a. ja „Post.“ № 4 — 1911. a.)

Täna, Eesti riikliku iseseisvuse kolmandal aastapäeval, tuleb meele see äge võitlus rahvuse alalhoidmise pärast, mis kahekümne aasta eest Eesti rahvuse matusekella lööja kaotusega lõppes.

Oma kauaaegse tegevuse ja laialdase tutvuse läbi oli „Oleviku“ toimetaja Grenzstein oma sõnale niisuguse kaaluvuse omandanud, et kõigi teiste Eesti lehtede ühist vastuseismist tema kardetavate sofismide tagasitõrjumiseks tarvis läks, et need mitte teed ei leiaks rahva laiimate liikide hinge.

Eesti haritlaste selleaegses ainsas koondusekohas, Eesti Üliõpilaste Seltsis, sai seisukorra hädaohtlikkus selgeks. Noored vaimustatud koosvõitlejad Villem Reiman ja Jaan Tõnisson olid need, kes esirinnas Eesti rahvuslise lipu all vana suleosava Grenzsteiniga võitlusesse astusid ja võitsid. Siit on Gr. ja tema mõtteliste viha nende meeste ja E. Üliõpl. Seltsi vastu pärit.

Nii ei olnud see mingisugune „salasepitsus“ ega ainealine kasu, mis neid mehi tegevusele ajas, vaid rahva ärkav eluinstinkt, mis ida poolt tuleva surmatuule puutumisel lõkkele lõi ja nende eestvõtjate kaudu avaldus ja mida rahvuslipu kandjad võitluses „paindluse“ vastu ettevaatlikult Eesti rahva iseteadvuseks nimetasid, Gr. aga hiljemini mõnitades Eesti iseteadvuseks väänas.

See võitlus on meie vanemal põlvel veel värskest meeles, nooremal sellekohase kirjanduse kaudu tuttav või kättesaadav tutvumiseks. Ta käis Eesti kodanluse juhtide vahel ajakohaste huvide piirkonnas ning oli suurtele hulkadele oma alguses selleaegsete kitsaste tsensuuriolude pärast peaaegu arusaamatu. Alles hiljemini selgus asi enam ehk vähem. Sel võitluseajal lagunes laiali kuulujutt Grenzsteini äraostmisest, mis kinnitamist pole leidnud, ega leiagi.

Palju jäi siiski tumedaks. Hiljemini kõneldi selgemalt võitlusviisidest ja võtetest, iseäranis luiskelugudest

ja salakaebustest, ilma et sisuliselt midagi oleks ette toodud. Võitluse viisid ja selles tarvitatud sõjariistad on aga ajaloolle tähtsad küllalt, et nende juures siin peatada.

Vene riigipöörde ajal tuli mõnigi huvitav dokument päevavalgele, muu seas ka kõne all oleva võitluse kohta. Avaldame siin mõne neist. Neis peegeldub viimase aja Grenzstein kõige paremini oma nõrkustega. Ja müüdavuseküsimus saab siin iseenesest vastuse, kui me Gri tegevuse lõppu meele tuletame.

Et järgnevat kirja selle lisadega sisuliselt õieti hinnata, tuletame veel meele, et aeg, mil ta kirjutatud, tigidam tagasikiskumise-aeg oli, kus tihti paljast kahtlustusest küllalt sai, et vastast Vene võimu esitajate kaudu täiesti hävitada. Peab aina imestama, et Gr. oma suurekaliibriliste „pommi-dega“ (võrdle Kodumaa korrald. lhk. 73, 139 ja 140) vastaseid purustada ei suutnud. Vististi on selle põhjus osalt Vene mehe iseloomuga seletatav, mis ennast viimasel ajal nii blameerivalt on avaldanud ja mis Tõnissoni energiliste suusõnal antud vastuvaidluste otsekohesuse mõjule ei suutnud vastu panna, osalt aga ka viha ja fix-ideede läbi pimestatud kaebaja kaalumata ja lapsikutes süüdistustes ning „luiskelugudes“.

A. Kruusberg.

Tartus, 24. veebruaril 1921.

A. GRENZSTEINI KAEBUSED J. TÖNISSONI JA TSENSORI PEALE.

Kaebus 14. detsembrist 1899.

Tema Kõrgele Ekstsellentsile Sisemiste Asjade Ministri Härrale.

Jurjevi linnas elutseva lehetoitetaja A. Grenzsteini

P a l v e.

Soomes pannakse valitsusevaenulised ajalehed kinni ehk keelatakse ära. Liivimaal aga satuvad Valitsuse korraldustele kaasatundvad ajalehed raske tagakiusamise alla valitsusevõimu organite poolt. Kohalik üksik tsensor hr. Jõgever annab oma tegevusega Eesti trükitööde tsensori ametis kohalikule ajakirjandusele sihi, mis Soome kirjanduse sihiga täiesti ühesugune on. Valitsuse vene-riiklistest algatustest meie maal julgeb veel üks ainus leht kaasatundvalt kõnelda. Kuid näib, et kohalikul tsensoril Jõgeveril korda läheb ka seda ajalehte vaikima sundida. Siis tekib Eesti shovinismi tõus, ¹⁾ Valitsus võtab kohased abi-

---

1) Eesti rahvuslist shovinismi, „rahvuslike lainede kõrgelt käimist“ on Gr. juba varemini kartnud ja „ülemale poole“ teatanud. 1894. a. laulupidu puhul soovitas ta laulupidust osavõtmist, oli aga enne seda (veebruarikuul 1894) ühe „pommi“ parajasse paika heitnud. Selle sisu on järgmine:

Tema Kõrgele Ekstsellentsile, Sisemiste Asjade Ministri Härra J. N. Durnovole. Eesti ajalehe „Oleviku“ toimetaja A. Grenzsteini kõige alandlikum palve.

Allakirjutaja võtab omale vabaduse Teie Kõrge Ekstsellentsi poole palvega Eesti ajakirjanduse asjus pöörata.

Meie juures Lääne mere maadel on vaikne, aga väga äge kihutusetöö kõige Vene asja vastu käimas. See läheb haritud ringkondadest välja ja on maal laiade rahvakihtide sekka laiali lagunenu. Juba nüüd on selge, et üleüldine Eesti laulupidu, mis tuleval suvel Jurjevits taetakse ära pidada, selle kihutusetöö teenistusesse pannakse. Läheks

nõud tarvitusele, ja algab Soome eeskujul kihutus Valitsuse vastu, mis meil aga palju tugevam ja koondatum saab kui Soomes, sest et meie külarahvas kuulub rohkem teatud ringkondade mõju ja õpetuste alla kui Soome külarahvas²⁾.

liig kaugele selle üle siin lähemalt teatada. Ma juhin ainult selle asjaloo peale tähelepanekut ja konstateerin seda tõsiasja, et Eesti ajakirjandus, peale „Oleviku“ ja „Valguse“, selle kihutuseveski peale agarasti vett kannab ja et tsensor mind ei lase selle vastu sõna võtta, kuna „Valgus“ kirjaliku lepingu läbi on sunnitud vaikima. Meie olud on väga segamini. Meie tsensor võttis veel hiljuti Eesti rahvuslastest asjadest tegelikult osa ja tõi sealt isiklikud sümpaatiad ja antipaatiad kaasa, mis tema rasket ülesannet vististi mitte ei kergenda. Kõrgemad ametnikud ei või Eesti ajalehti lugeda, et selle vaimu tundma õppida. Eksitus oleks arvata, et kuna ajakirjandus võrdlemisi rahulik on, ka rahva seas rahu valitseb. Teatud ringkondades käivad Eesti rahvuslikud lained kõrgemalt kui kunagi enne. Vene valitsus, nii kõneldakse, tahab Eesti rahvast ära hävitada ja — kirjutas „Postimees“ alles 24. jaanuaril 1894 — „rahvus on hing, rahvas keha, ja kes rahvuse vastu on, on rahva vaenlased“. Selle vale seletuse vastu ei lase tsensor mind „Olevikus“ midagi ütelda. Meie juures kipub vaim asuma, kes kõike, mis maaisa poolt meie kasuks ette võetakse, valevalgusesse seab. Nõnda-ütelda hullustusest kainestatud sakslast on meie juures raske rahuldada. Eestlasel on, kui ta kaugemale vaatab, põhjust reformide eest tänulik olla. Kuid nüüd peab ta aga oma sümpaatiaga sakslase poole üle minema! Seda pean mina õnnetuseks. Selle kurvastava nähtuse vastu selgitavalt ülesastumiseks on Eesti rahvalehed kui loodud. Nii aga, kuidas nad praegu on, iseoma hoolde jäetud, tööga ülekoormatud tsensori negatiivse kontrolli alla ainult antud, ülemal pool oma vaimu poolest enam ehk vähem tundmata, allpool kõiksugustele võõrastele mõjudele avatud — peavad nad valeteedele sattuma. On hädasti tarvilik, et ülevalt poolt Eesti ajakirjandust kord tähele pandaks ja siin kord loodaks.

Sellepärast palub allakirjutaja Eesti ajakirjanduse asjus uurimist ette võtta ja seda ajakohaselt korraldada. (Allkiri.)

2) Veel 1909 kirjutas Grenzstein:

„Iga kord, kui ma ametnikkudega ehk Vene isamaalastega olen juttu ajanud, on mul oma iseäralik küsimus ees olnud, mis just päevakorral seisis. Ma näitasin, kuidas tsensor ilma-asjata meie ajakirjandust piirab ja sagedasti ilma plaanita töötab, kuidas maaküsimus tervet maad rusb, kuidas keskaja olud meil veel õitsevad jne. jne. . . .“

Viimasel ajal tuli üks uus küsimus päevakorrale. Mina kartsin, et kõiksugused piinad ja pigistused Baltiast teise Soome teevad. Su-

Tallinnas ilmuv ajaleht „Valgus“, kelle toimetaja oma isamaalise tegevuse eest aukodaniku seisusesse tõsteti, kõneleb oma viimastes numbrites Vene asjust isegi mitte heakskiitvalt. Leht teeb seda vist otstarbega, et lugejaid toimetuse uute kalduvustega tutvustada. „Rahva Lõbulehe“ uus toimetaja ei usalda mitte ainult eestlaste lignemisest venelastele häälitseda, vaid ei julge sõnagi suure Venè isamaa kasuks lausuda, sest et hr. Jõgever võib sel ja teisel puhul tähendatud väljaandega sama järsult talitada, nagu ta oma tsensoriteenistuse aja algusest peale minu poolt väljaantava ajalehe „Olevikuga“ teeb. Hr. Jõgever ise oli varematal aastatel Eesti ajakirja „Oma Maa“ toimetajaks kuni selle ilmumise lõpuni. Tähendatud ajakirja toimetamisest saadik avaldab hr. Jõgever kalduvust erapoolikuseks, mis ka tema praeguses tegevuses avaldub. Meie pool imestatakse selle üle, kuidas Eesti väljaannete tsensorid, oma ameti-seisukohta tarvitades, oma isiklikka huvisid taga ajavad. Hr. Jõgeveri eelkäija Dr. Jannseni jaoks trükiti kõigis Eesti perioodilistes väljaannetes, ilma erandita, nähtaval kohal suur kuulutus tema arstipraktika kohta, mis temale tuhandeid oleks maksnud, kuid mille eest temalt, nagu iseenesest mõista, kopikatki ei nõutud. Peale selle tõid ajalehed vahet pidamata paljuütlevaid reklaami-

---

rovzevi ajal rääkisin ma mitte sellest õige tungivalt, ja ta arvas, et ma ilma põhjuseta ei räägi. Tema soovi peale kirjutasin ma oma mõtted üles ja saatsin talle kätte. Tema saatis nad ülemale poole edasi ja sealt tuli soov, et ma mõnda mõtet näitustega tõendaksin, et ma iseäranis näitusi annaksin selle kohta, kuidas Postimees soomesarnast õhku seega meie juures toetab, et ta Soome pigistustest iseäralise hoolega räägib. Selle soovi peale saatsin ma materjali ilma iga seletuseta (Postimees № 86, 1909).

Nagu lugejad näevad, on käesolev kiri suure (16-leheküljelise) lisaga, kus „materjali“ õige rohkesti. See „materjal“, mille saatmisest Gr. siin kõneleb, läks umbes kuu aega hiljemini ja ikkagi oma seletuskirjaga, ning on ligi 10 suurt lehekülge pikk. Mõlemad läkitused on siseministrile (Riia kaudu, nagu Gr. tõendab) saadetud.

teateid tema arstliku tegevuse hiilgavatest tagajärgedest. Hr. Jõgever otsib omale loorberid ja, teadagi, leiab neid, kui Eesti luuletaja ja jutustaja. Trükikojad ei näe selles omale kahju, kui nad tema töid trükivad. Nii trükib trükikojapidaja K. Sööt Jõgeverite teoseid, neid endisest ajakirjast „Oma Maa“ võttes, ja Eesti ajalehed ülistavad üksteise võidu kiidulauludega Jõgeverite talenti. Tähendatud Sööt on juhtunud mõni aasta tagasi mõistatuslik tulekahju, mille põhjus selgitamata jäi. Seesama Sööt pidi kohtuotsuse järele oma endisele peremehele kaunikesse summa raha maksma, mis ta viimaselt oma teenistuse ajal oli omale võtnud. Jurjevi politsei leidis omal ajal tarviliku olevat Söötis korteris läbiotsimise toime panna, mis vale paberraha tegemisega ühenduses oli¹⁾. Niisugustest asjadest ei lase hr. tsensor milgi tingimusel ajalehtedes kõnelda. K. Sööt on „Postimehe“ kaastööline. Tema annab aegajalt oma luuletuste kogud välja. Isegi tema luuletused on tsensori abil arvustuse eest kaitstud. Niisugused nähtused on siin meil üleüldiselt tuttavad. Kui ka keegi annab kõrgemale ülemusele teateid Eesti ajakirjanduse kohta, siis antakse niisugused teated vististi hra Jõgeverite hea tuttava ja sõbra poolt. Mulle on kindlasti teada, et hr. Jõgeveril on Riias lapsepõlve sõber, kes ei või mõjuda ja tähtsuseta olla trükiasjadesse puutuvates küsimustes. Oleks aeg tõsiselt sellekohaste võimude tähelepanu Eesti perioodilise kirjanduse peale juhtida. Viimane võtab omale ikka rohkem sihi, mis võib viia ootamata ja täiesti soovimata tagajärgedeni. Siin kaasas ette pandavas lisas püüdsin ma selgeks teha, mil viisil Eesti ajakirjandus valitsusevõimu vastu kihutusetööd teeb, ja nimelt:

1) Jurjevi maakonna talurahva-asjade komissari hr. Mielhardti vastu,

1) Gr-I süüdistused, mis see hiljemini avalikult kordas, lükkas K. Sööt 1911. a. „Post.“ eralisas „Vastus A. Grenzsteinile“ ümber.

- 2) ministeeriumikoolide ja kooliaedade vastu,
- 3) normaal-põhikirja alusel asutatavate põllumeeste-seltside vastu,
- 4) kangete jookide monopoli sisseseadmise vastu (kahjutasu kõrtside kinnipanemise eest),
- 5) kõrgemate valitsuse-ringkondade vastu, Soome sündmusi ära kasutades, ja II, kuidas kohalik tsensor oma erapoolikust avaldab,
- 6) mõne ajalehe kaitsjana esinedes,
- 7) sealjuures ajalehe „Oleviku“ ja tema toimetaja kahjuks töötades, ja
- 8) missugused on tsensori niisuguse tegevuse põhjused ja võimalikud tagajärjed.

Loodan, et Teie, Kõrge Ekstsellents, leiata minu palve lahke tähelepanemise väärt olevat ja kaitsete Balti ääremaid salasepitsuste eest, mis sugugi soovitavad ei ole ja maa rahulist edenemist ainult takistada võivad.

(Allkiri.)

Jurjevis, 14. detsembril 1899. a.

LISA

A. Grenzsteini palvele 14. detsembrist 1899. a.

I. Kihutusetöö valitsusevõimu esitajate vastu.

1. Talurahva-asjade komissari hr. Mielhardti vastu.

Põhjalikkude reformide läbi, mis valitsusevõim hiljuti läbi viis, said Balti mere kubermangud lähedasse ühendusse Riigiga. Valitsuse tegevus, mis selle poole on sihitud, et Balti maid muudele riigiosadele lähendada, leidis

ja leiab, nagu teada, tugevat vastupanekut (opositsiooni) siinsete baltlaste poolt. Sellest opositsioonist võtab ka Eesti ajakirjandus osa. Mõned aastad tagasi oli kohalik rahvas üsna vaenulikus meeleolus reformide vastu, nii et loeti teatava määrani kardetavaks sõna võtta Valitsuse poolt tehtavate reformide kaitseks. Mina arvan, et mul osalt korda läks, kõigi tsensori poolt tehtavate takistuste peale vaatamata, reformide kohta tekkinud kahtlusi kaotada ja rahva seas Valitsuse tegevuse kainemat ja sõbralikumat hindamist esile kutsuda, mille eest uuenduste vastased mind teotavad „müüdava venestaja“ sõimunimega. Opositsioon ei ole aga veel lõppenud. Selle selgituseks, mis-sugusel teel ja missuguste abinõudega meil püütakse valitsusevõimude ja rahva head vahekorda rikkuda, toon näituseks hiljuti sündinud loo.

Jurjevi ajalehe „Postimehe“ 231. n-ris 16. oktoobrist s. a. ilmus juhtkiri, milles autor pöörab rahva poole ettepanekuga, talurahva-asjade komissari hr. Mielhardti vastu kaebust tõsta oma õiguste kaitsmiseks, mida hr. Mielhardt olevat rikkunud, ja asja, kui tarvis, Valitseva Senatini viia. Milles aga seisab hr. komissari süü? Tema lubas valdadel isikuid vallavanema ametisse kinnitamiseks ette panna, et volikogu liikmetel poleks vaja teist korda kokku tulla, kui esimest kandidaati mingisugusel seaduslikul põhjusel ametisse ei kinnitata. Mina kirjutasin ajalehe „Oleviku“ jaoks sel puhul artikli, milles asja sisuliselt seletasin ja „Postimehe“ andmete ekslikkuse peale näitasin. Aga hr. tsensor kustutas selles artiklis kõik maha, mis ajalehte „Postimeest“ puudutas, nii et pärast seda minu artiklil moonutatud kujul enam soovitud tagajärgi ei võinud olla.¹⁾

---

1) Siin tähendatud „Post.“ juhtkiri näitab, et komissar Vallakogukonna seaduse ja Talurahva seaduse vastu on talitanud, ja annab nõu kubermanguvalitsuselt või „tarvilikul korral Valitsevalt Senatilt juhtivat seletust paluda“.

2. Ministeeriumikoolide ja kooliaedade vastu.

Ligi kaks aastat tagasi käskis kubernerihärra talurahva-asjade komissaridel ministeeriumi algkoolide avamisele külarahva seas kaasa aidata, missugused koolid minu arvates meie nõuetele täiesti vastavad, aga Luteri usu vaimulikkude poolt heakskiitmist ei leia. Selles asjas andsin ma oma ajalehes nende koolide kohta sümpaatlikka otsuseid ja soovitasin neid võimalust mööda avada. Võis häid tagajärgi oodata, sest paljud valla-kogukonnad hakkasid asjast kinni. Kuid ministeeriumikoolide avamise vastu hakkas kohalik ajaleht „Postimees“ töötama. „Postimehe“ vaatekohalt on ministeeriumikoolide avamine kahtlane asi. Nimetatud ajaleht seletab oma lugejatele, tõtt moonutades, nagu soovitaksin mina kõikide vallakoolide kaotamist, et selle abinõuga rahva haridusepinda alandada. Ühes sellega ärritab „Postimees“ rahvakooli-õpetajaid minu vastu üles, nagu oleksin mina neid kibedasti haavanud. Kohalik tsenzor võttis minult iga võimaluse „Postimehe“ nende kallal tungimiste peale vastata. Ja ministeeriumikoolisid avati õige väike arv. „Postimehest“ hakati kõnelema kui lehest, kes meid möödapääsmata venestamisest päästis. Kaebused rahvahariduse puudulikust edenemisest ei lõpe „Postimehes“. Iga õppeaasta alguses soovitab see leht hoolega oma lugejatele (näit. 170. nr. 6. aug. 1899. a. kirjatükis „Tulist hoolt emakeele õpetamises“) vaese Eesti keele eest hoolt kanda, nagu oleksid koolid omale ülesandeks teinud teda hoopis ära hävitada. „Postimees“ esineb endise Tartu ülikooli palju agarama eestkostjana ja kaitsjana kui Saksa ajalehed. Hiljuti nimetas „Postimees“ rektor Budilovitshit krahviks (nr. 226. s. a.), vist sel otstarbel, et lugejate seas praeguse ülikooli kohta naeru välja kutsuda.¹⁾ Selles asjas võttis tsenzor „Olevikult“ sõna hoopis ära.

1) „Post.“ toob siin „Prib. List.“ järele sõnume, et krahv B. kusagil kõne pidanud.

Rahvahariduse-ministeerium soovitab kooliaedade avamist rahvakoolide juures (v. 20. mail 1899. a. rahvaharid.-minist. kinnitatud ajutised määrused). Talurahva-asjade komissar hr. Mielhardt püüab hoolega, et tema jaoskonnas mõnedki kooliaiad avataks. Tartu lähedal hakkas üks vald asjast kinni ja oli valmis kooliõpetajat, kes aia asutamise oma hoole võttis, aineliselt toetama, ning tööd algasid selle aasta sügisel. Vallavalitsustele saadetud ringkirjas kutsub komissar Mielhardt valla-kogukondi üles kooliaedade asutamisele vallakoolide juures. Selle eest tungib kohalik Saksa leht „Nordlivl. Zeitung“ 258. nr. 15. nov. s. a. temale kallale ja ässitab ühtlasi talurahvast tähendatud komissari vastu üles. Mul on nõu nimetatud Saksa lehe artikli vastu „Olevikus“ midagi kirjutada, kuid ma olen täiesti kindel, et tsensor hr. Jõgever minu vastuvaidlused maha kustutab. See ei ole ainus kord, kus Saksa leht ülekohtuselt hr. Mielhardtile kallale tungib, kes talurahva kasude kaitsja on ja kes oskas ennast talurahva vastu kõige parematesse tingimustesse asetada. Teine Jurjevi komissar, hr. Vitt, on selle poolest tuntud, et ta kalduvust avaldab sakstega läbi käia; temale ei ole kunagi kallale tungitud.

3. Põllumeesteseltside vastu.

Sellekohased valitsuseasutused edendavad, nagu ma tean, põllumeesteseltside asutamist normaal-põhikirja alusel. Iseenesest võivad põllumeesteseltsid elanikkudele märksat kasu tuua; normaal-põhikiri aga avab põllumeesteseltsidele laia tegevuspõllu. Mina olin põllumeesteseltside asutamise poolt ja praegusel ajal algasid maal Eesti elanikkude seas paljud normaal-põhikirja alusel tekkinud seltsid oma tegevust. Noored seltsid algavad armastusega oma tegevust. Nende seltside vastu astub Eesti ajakirjandus aja-

lehe „Postimehega“ eesotsas avalikult üles.¹⁾ Kohalik tsen-
sor ei ole siit saadik mulle veel lubanud „Postimehe“ ja
teiste lehtede kallalekippumisi tagasi tõrjuda ja uute seltside
vastu vaenuliku ajakirjanduse tegevust paljastada. Ainult
kaudsel teel läheb mul mõnikord õnneks uute seltside
kaitseks välja astuda. Ajaleht „Postimees“ on mitu korda
põllumeesteseltside normaal-põhikirja vastu kirjutanud,
nagu ei kõlbaks see meile, sellepärast et selles põhikirjas
Vene keelele seltsi asjaajamiseks temale kohane tähtsus
on antud. „Postimehe“ kahtlustuste vastu ei ole mul
võimalik sõna võtta. Kõik seltsid, mille avamisest mul
tuli osa võtta, langevad armuta kallaletungimiste alla
„Postimehe“ poolt. Peale sarnast tungimist Raadi põllu-

1) Selles asjas saatis Gr. 1899 ülemale poole järgmise kirja:

Tema Kõrgele Ekstsellentsile Põllutöö ja Riigivaranduste
Ministri härrale Tõsisele Salanõunikule Jermolovile.

Jurjevi linnas elava Eesti ajalehe
„Oleviku“ toimetaja A. Grenzsteini

Teadaandmine.

Minul, allkirjutajal, on au Teie Kõrgele Ekstsellentsile teatada,
et Raadi (Jurjevi lähedal) põllumeeste selts, milles ma praegusel ajal esi-
meheks olen, otsustas oma põhikirja (normaal-põhikirja sarnane) § 2 pt.
1. alusel 22. ja 23. jaanuariks 1900. a. põllumeesteseltside esitajaid Jurje-
visse kongressiks kokku kutsuda. Nimetatud kongressist võtavad arvata-
vasti ainult Eesti põllumeesteseltsid osa, et oma tegevust organiseerida
normaal-põhikirja alusel, mis kohalikkude põllumeesteseltside enamuse
tegevuse aluseks on võetud. Normaal-põhikirja alusel töötavate seltside
esitajatel oli juba Jurjevis minu juhatusel mitu istumist, kus avalikuks
tuli üldine soov — üksikute seltside tegevusele praktilist sihti anda,
et kindlmaid tagajärgi saavutada. Meil on kavatsus ühiseid kongressa
kaks kord aastas, jaanuaris ja juunis, kokku kutsuda. Eesti kubermangu
põllumeesteseltsidel, mis 5. septembril s. a. minu eesistumisel organiseer-
rusid, kongress Tallinnas, on samuti kavatsus kaks kord aastas, märtsis
ja septembris, oma liikmete jaoks kongressa pidada. Loodame, et meil
lähemal ajal korda läheb tegelikult näidata, et põllumeesteseltside nor-
maal-põhikiri meie maa väike- (talup.) põllupidajale häid tagajärgi toob,
kui aga meie seltside tegevust selle põhikirja nõuetega kokkukõlasse viia.

meesteseltsi kallale, kus ma esimeheks olen, saatsin ma ajalehe „Postimehe“ toimetusele avaldamiseks õienduse, mida aga lehte ei pandud. Kui tahtsin seda õiendust „Olevikus“ sissejuhatusega omalt poolt avaldada, siis kustutas tsensor kõik maha ja tegi veel ääre peale märkuse, mis ütleb, et seltsid ei ole selle jaoks, et ajalehtedes vaidlusi pidada. Aga „Postimees“ oli ometigi esimene, kes haavavalt seltsi kallale tungis! Missugune tsensorita vaba-

Ometigi halvab erakondlik vaen kaunis rohkesti meie tegevust ja takistab meie lootuste teostamist. Mõned Eesti ajalehed, nende eesotsas õigusteaduse kandidaadi Tõnissoni poolt toimetatud ajaleht „Postimees“, agiteerivad avalikult põllumeesteseltside normaal-põhikirja vastu põhikirja § 33 märkuses leiduva määruse pärast keele asjus, mida seltsi asjaajamises tuleb tarvitada, ja toimetajate eneste egoistlikkude kavaluspüüete (происки) pärast. Agitatsioon normaal-põhikirja vastu takistas paljude seltside asutamist; ükski Tartu maakonnas jäi õ seltsi asutamata. Maaharija rahvaklassi ennastsalgavate heasoovijate näokatte all panevad tähendatud ajalehtede vaimus töötajad tegelased näitusi toime, kus rohkesti auhindasid jagatakse, ehk jälle kutsuvad kongressid kokku, kus mitmesugustesse kaubanduslistesse ettevõtetesse puutuvaid küsimusi harutatakse. (Peaasi on efektis, rahulikku tööd on siin vähe. Poolaastate kaupa valmistatakse näitemüükide jaoks ette, et rohkem raha auhindade jaoks koguda, nagu seda kohalikus (Jurjevi) põllumeesteseltsis tehakse.) On selge, et niisugused tegelased, vana shablooni järele töötades, kaugemale ei saa, kui need põllumeesteseltsid, mis juba 30 aastat on töötanud, kuid ilma nähtavate tegelikkude tagajärgedeta. Oma tegevusega võivad nad aga seda kätte saada, et tervel maal põllumeesteseltsid kahte laagrisse jagunevad, ja sellega seltsielu seisakut välja kutsuda. Tartus tahetakse muu seas isesugust aiatööselti asutada, et jõudusid ära tõmmata põllumeesteseltsidest, kes normaal-põhikirja alusel töötavad ja kellel põhikirja järele õigus on kuberneril loaga eritoimekondi avada seltsi tegevuse mitmesugustes harudes, seal hulgas ka aiapidamise alal.

Võib siiski loota, et mittesoovitav seltside jagamine kahte laagrisse teoks ei saa, sest et suurem hulk põlumehi täiesti uuele korrale Balti piirimaadel kaasa tunneb ja majanduslistes küsimustes iseäraliku usaldusega meie suure isamaa poole hoiab.

Sügava kõrgeaustusega

Teie kõrge Ekstsellentsi alandlik

Jurjevis, 8. novembril 1899. a.

(allkiri).

dus „Postimehel“ põllumeesteseltside vastu võitlemises on, sellest annavad tunnistust käesoleval 1899. aastal selle lehe nr. 75., 98., 131., 161., 195., 224., 225., 226., 235., 243. ja 277. ilmunud kirjutused. Et „Olevikul“ lubada kuulutusi ja teateid põllumeesteseltside eesolevatest koostulekutest tuua, nõuab tsensor igal üksikul korral kinnitatud põhikirja ettenäitamist, mille saamine maalt raskustega ja märksa ajakaotusega on ühendatud. Mõnikord läheb meil korda nendest raskustest sel teel mööda pääseda, et meie tsensorile komissari poolt antud ametliku tunnistuse ette näitame selle kohta, et see või teine selts kinnitatud on. Selles asjas töötab tsensor täiesti ühel meel „Postimehega“ ja sellepärast ei ole meil uute põllumeesteseltside seisukord paljudes asjades mitte kerge¹⁾.

4. Kõrtsiküsimus.

Paljud kõrgete kohtade peal olevad riigivõimu esitajad olid kohaliku külarahva suureks rõõmuks igasuguse kahjutasu maksmise vastu kõrtside kaotamise eest kangete jookide müügi monopoli sisseseadmisel meie juures. Ajaleht „Postimees“ ühes Saksa ajalehtedega astub kõrtsiomanikkude kaitseks üles ja kuulutab, et mõisnikuseisusel õigus on kahjutasu nõuda kõrtside kinnipanemise eest ja et ta peab oma õigust kaitsma. Ajaleht „Postimees“ unustab ennast sedavõrd, et leiab selle kõigiti korras olevat, kui alamad oma vanaaegsete õiguste kaitseks valitsuse vastu üles astuvad („Postimees“ nr. 117 ja 201). Ma

---

1) Põllumeesteseltside asutamise asjus oli „Post.“ seisukoht, et uued seltsid oma põhikirjad küll normaal-põhikirjade najal, kuid neid kohalikkude olude järele muutes, kokku seadaksid, mida valitsus oli lubanud. Muu seas oleksid siis ka raskused asjatalituse keele pärast ära jäänud. Oleks normaal-põhikiri muutmata vastu võetud ja temast tegelikus elus üle astunud, siis oleks võinud see valitsusele asja anda „neile karistuseks rasket kätt peale panna“. (v. „Post.“ 98, nr. 1899). Nii siis nõudis „Post.“ kindlat seaduslikkust põllum. seltside elus.

katsusin mitu korda sel või teisel kujul „Postimehe“ kirjutuste peale vastata, aga tsensor ei lase mul sõnagi ütelda. Kui valitsus kõrtsid kinni paneb, ilma et ta nende endistele peremeestele iseäralist tasu annab, siis teeb ta „Postimehe“ lugejate arvamise järele, mis nende kirjutuste lugemisel tekkinud, suurt ülekohut, kuid ometigi on see arvamine vale.¹⁾

Vastikust äratavad meis ka need kõrvutipanekud, mis „Postimees“ mõnikord teeb ja mis esimesel vaatlemisel tahavad paista, kui oleksid nad juhtumise asi. Hiljuti oli ajalehes „Postimehes“ (246. n-ris 9-st novembrist s. a.) teade uue ministri ametisseastumisest. Mõni rida allpool jutustab seesama ajaleht, kuidas Viini linnas mingisugune härg keisri juure tahtnud pääseda. Säherduses sündmuste üksteisele lähendamises ei näe meie tsensor isegi mitte „Postimehe“ toimetaja taktipuudust, rääkimata veel niisuguse kõrvuseadmise kõlbmatusest.²⁾

5. Soome asjad.

Sellest ajast peale, kui hr. Tõnisson ajalehe „Postimehe“ toimetajaks on, leidub lehes isesugune osa, milles

---

1) „Post.“ 117 n-ris kõneldakse ajakirjanduse ülevaate all kõrtside sulgemisest. Muu seas seisab seal: „Meie meelet ei oleks see iseenesest mitte halb, kui rüütelkond ehk mõned muudki ringkonnad oma õiguste eest igatahes julgesti välja astuksivad. Sest riik ei nõua ju millalgi, et kodanikud oma majanduslised õigused rüütliku meele pärast käest ära annaksivad.“ Edasi tähendatakse, et „Post.“ ka selle vastu ei ole rääkinud, et mõisnikud ilma igasuguse tasuta jääksid. Peaasjalikult sõditakse seal aga selle viisi vastu, kuidas mõisnikud oma kõrtside allesjäämise kasuks töötavad jne. Nr. 221 kordab neidsamu mõtteid ja avaldab rahulolemist selle üle, et kahjutasu küsimusest õiguse küsimus on saanud, mida kohus otsustab, mitte aga ametikohad.

2) „Post.“ 249. n-ris on teise lehekülje keskmise veeru üleval otsas teade uute ministrite ametisseastumisest (Peterburis), kolmanda lehekülje joonealuse „Seda ja teist“ raasukeste seas jutustatakse, kuidas Viinis tapatalli viidav härg lahti pääsnud ja keiserliku lossi hoovi jooksnud jne. Kõrvuseadmisest ei või juttugi olla.

Soome asjadest kõneldakse. See osa, nagu näha, ei käi tsensori alla. Selles osas peetakse süstemaatilist kihutust valitsuse vastu. „Postimehe“ lugejate enamus peab vististi mõtlema, et valitsus Soomega ülekohtuselt talitab, kui ta sellele kõiksugu viletsust kaela saadab. Kõik abinõud, mis valitsus Soomes tarvitusele võtab, seatakse „Postimehe“ veergudel vale valgusesse. Karistused, mille alla Soome ajalehed langevad, nimetatakse „Postimehes“ (nr. 241 s. a.) isesuguse nimetusega „irvitav surnu päälü“, ¹⁾ kusjuures pikalt ja üksikasjaliselt sellest kõneldakse, ²⁾ kuidas soomlased meeleavaldusi valitsuse vastu toime panevad.

Järele on „Postimehe“ 115. n-rist lugeda jutustust ³⁾ inimesest, kes ennast kindralkuberneri teenistusesse pakkunud, ise aga terve rea kuritegude toimepanemises süüdlane olevat, nimelt murdvarguses, vägivaldla tarvitamises oma naise kallal, kõlbluse vastu eksimises, tulesüütamises, tapmise katses jne. Gümnaasiumi kooliõpetaja Oskar Kallase, „Postimehe“ kaasomaniku, isikus on sel lehel kaastööline, kes sagedasti Soomes käib ja sellepärast Soome oludega tuttav on; ja „Postimehe“ lugejad usuvad jutustusi Soome oludest. Nende jutustuste järele ilmub venelane Soomes mingisuguse toore despoodina. Professor Kaigorodovit ja tema seltsilisi sõimab „Postimees“ (nr. 233) lihtsalt ilma keeleta (umbkeelseteks) venelasteks. ⁴⁾

---

1) „Post.“ nr. 241: „Soomemaal. Helsingist. Ajalehtede kinnipanemise tagajärjesid kirjeldab „Uusi Suometar“ pikemas kirjas. Kuopios peeti parajasti ajakirjanduse pidustusi, kui linna mõlemate lehtede kinnipanemise sõnum nagu irvitav surnu päälü pulmasaali ilmus. Sõnum ajas piduliste meeled tasakaalust ära“ jne.

2) Ainult neljas reas.

3) Harilik sõnum.

4) Seal seisab: „Mehed . . . olivad . . . „Iduni“ pcolt saadetud, keda aga umbkeelsed venelased ei mõistnud“, jne. . . .

II. Tsensori erapoolikus.

6. Tsensori erapoolikus ajalehe „Postimehe“ kasuks.

Kui tsensori ametit „Postimehe“ väljaandja ja toimetaja peaks, siis võiksid tähendatud lehe kasud vaevalt suurema hoolega kaitstud olla, kui praegustel tingimustel. Mina olen juba 20 aastat Eesti ajalehe toimetaja, aga niisugust kära ja sõimu, nagu praegu „Postimehes“, ei ole ma üheski lehes leidnud. Selle poolest ei tunne „Postimees“ piirisid ja tsensor ei kitsenda selle lehe vabadust. Seda tõendab tsensor ise. Mina tahtsin „Olevikku“ märkuse mahutada selle kohta, et ajaleht „St. Petersburger Zeitung“ hiljuti kirjatüki avaldas, milles ajalehte „Postimeest“ kiideti. Tsensor kustutas 15. novembril s. a. minu märkuse „Olevikust“ maha ja kirjutas kõrvale ääre peale otsuse: „Keeld on „Oleviku“ kallale tungimiste ärahoidmiseks, millede üle „Olevik“ mitu korda on kaebanud.“ Kui aga „Postimees“ soovib „Oleviku“ kallale tungida, siis ei või tsensor keelata. Hr. tsensor tunnistab õigeks, et „Oleviku“ kallale on mitu korda tungitud. Selle poolest on tsensoril muidugi õigus.

Kõik, mis ajalehele „Postimehele“ kuidagi ei meeldi, iseäranis tähendused tema toimetuse poliitika eksliku vaate, avaldatud valeteadete, ülekohtuse teiste kallale tungimise kohta, keelab tsensor alati „Olevikule“ ära ja niisuguse järjekindlusega, et igale Eesti lugejale see silmanähtavuseni arusaadav on. Sajad õiendused „Postimehe“ kirjatükkide peale, mis rahva hulgast minu kätte tulevad, ei võinud tsensori keelu pärast „Olevikus“ ilmuda, ka mitte kirjavastuste all. Inimesed, kes kirjutused saatnud, päriivad nende trükkimise üle järele. Lugejad ei näe õiendusi ilmuvat ja saavad aru, et tsensor ei luba midagi „Postimehe“ vastu kirjutada. Linnas saadakse küll trükikoja teenijate kaudu tsensori tegudest teada. Mul tuleb

tihti õiendusi ja parandusi ajalehte „Postimehesse“ saata. Peale väheste erandite ei trüki „Postimees“ minu parandusi ära. Seda „Olevikus“ ära märkida ei luba tsensor mulle iialgi.

Kuid tsensori mure ja hool „Postimehe“ eest läheb veel kaugemale. Nagu ma tean, sai „Postimehe“ toimetaja hr. Tõnisson lehe omandamiseks ja trükikoja sisseseadmiseks tarvismineva raha Eesti pastoritelt, iseäranis pastor Reimanilt. Iga tähenduse selle kohta, olgu see ka kõige asjalikumal toonil kirjutatud, kustutab tsensor „Olevikus“ tingimata maha. Hiljuti ilmusid „Postimehes“ pikad kirjutused pastor Bergmanni poolt, milledes nende autor kiidab uuesti kokkuseatud Eesti kirikulaulu- raamatut ja muu seas tähendab, et h-rad pastorid „hiiglatöö“ lõpetamiseks, s. o. kirikulaulude kogu kokkuseadmiseks oma tervist j. m. on ohverdanud. Ma tahtsin „Olevikus“ väikese märkuse avaldada selle kohta, et „Postimehe“ tõendust vaevalt sõna-sõnalt tuleb mõista, et hinge karjased vististi armastusega oma tööd tegid ja et neid selleks ka hinge karjase kohusetunne sundis. Minu märkuse kustutas tsensor muidugi maha.

Teated Eesti üliõpilaste korporatsiooni kohta „Olevikkudes“ on tsensori poolt kõvasti keelatud. Isegi abirahade õigluseta jagamisest üliõpilaste vahel ei tohi sõnagi ütelda. Pea kõik Eesti üliõpilaste korporatsioonide liikmed on „Postimehe“ kaastöölisteks.

Praegusel ajal kogub pastor Hurt Eesti muinasusu ja rahvaluule aineid, pastor Eisen — rahvalaulusid, J. Jung — Eesti arheoloogilist materjali, üliõpilane Küle — arvustiku andmeid joomise kohta, J. Reichmann — andmeid kuritegevuse arvustikuks, Rebmann — teateid Eesti asunikku üle väljaspool Baltimaad jne. Kõik tähendatud isikud avaldavad lehtede kaudu üleskutseid lugejale rahvale ja annavad kogutud materjali üle aru. Mina korjasin kahel viimasel aastal ajaloolisi andmeid eestlaste elust ja

sain lühikese ajaga kümme köidet materjali kokku; aga ühel ilusal päeval kustutas tsensor minu märkuse kogutava materjali kohta maha ja ei lase mind sellest asjast enam kõnelda. Ma ei saa isegi seda teatada, kas ma veel materjali kogun või mitte. Töö jäi muidugi soiku, kuid kogutaval materjalil ei puudu ajalooline huvitus.

Mitmeti on raske tsensori viha all olla. Mis võib trükikoda teha, kui ükski käsikiri enne kolme kuud tsensori käest tagasi ei tule? Kes soovib viha all olevale trükikoja omanikule tööd anda, kui iga teine trükikoda võib tellimise kolm kuud varem täita.

Toon näituse selle tõenduseks, kuidas kohalik tsensor mõnikord mind kui toimetajat karistab, oma tsensorivõimu tarvitades.

Läinud sügisel viis „Postimees“ oma tungimistega minu kallale asja niisuguse äärmuseni, et ta tunnistas minu ausa nime ilma seaduste kaitseta olevat. Jutuajamisel selle üle väikeses ringkonnas avaldasin ma arvamist, et Eesti tsensori asi — omasugune terra incognita — võib lõpuliikult lahendamist leida ainult sel puhul, kui kohused mõne Jurjevi ülikooli professori, küpse inimese ja isamaalase peale pannakse, kellele tuleb tsensorina töötada Eesti abiliseaga, või kui Jurjevi ja Tallinna tsensorid üksteise koha peale üle viiakse. Sellest jutuajamisest ja minu arvamisest sai meie tsensor teada. Kättemaksmist oodates panin ma temale järgmise ajalehe „Oleviku“ numברי jaoks materjali kolm korda rohkem ette, kui ühe numברי jaoks tarvis läheb, ja kõige ilmsüütumat materjali. Tsensor kustutas nii palju maha, et materjali vaevalt ühe numברי jaoks üle jäi. Niisugune valjus tsensori poolt kestis seni kui meile teade tuli uue sisemiste asjade ministri ametisse määramisest. Ainult siis saatis tsensor mulle paar „Oleviku“ numbrit ilma keeluta tagasi. Aga novembrikuu keskpaigas läks tsensor uuesti valjuks. Allpool-järgnevas punktis toon

mõned näitused selle selgitamiseks, kuidas meie tsensor lubab minu vastu kirjutada. Ma konstateerin siin ainult seda, et ta mulle ei luba ainukestki sõna oma kaitseks ütelda. Seda ei või muidugi mitte erapooletuks tsensori kohuste täitmiseks nimetada, seda rohkem, et peale seda, mis öeldud, tsensori kohused võivad kergesti asja anda põhjendamata valjuseks.¹⁾

7. Tsensori erapoolikus on ajalehe „Oleviku“ ja tema toimetaja vastu sihitud.

21. veebruaril 1899. aastal pidasin ma Jurjevi karskuseseltsis kõnet Baltimaa kõrtsipidamise-õiguse tekkimisest, kusjuures ma mööda minnes puudutasin selle maa olusid enne sakslaste siiatulekut ja päriselanikkude eestlaste ennastalgavat kodumaa kaitsmist. Järgmisel päeval seisis ajalehes „Postimehes“ teade,²⁾ nagu oleksin mina oma kõnes muistsete eestlaste võitlust sakslastega kujutanud ja nagu oleksin ma sel puhul soovi avaldanud, et praegused eest-

---

1) Nende ja teiste kaebuste ja süüdistuste pealiskaudsel lugemisel võiks arvata, et tsensor „Postimeest“ pehmete kinnastega paitas. Seda ei lase tollaegsed eeskirjad ei ka „Postimees“ ja selle toimetuse liikmetelt saadud teated kinnitada. (Vaata ka Gr. oma tunnistus pt. 8.) — Kui vähe Gr-i kaebused ja palved tsensori asjus põhjendatud olid, näitab see asjaolu, et Ülem trükkivalitsus tsensori keelud põhjendatuks tunnistas, „Gr-ile luba ei annud tsensori kustutatud asju trükkida, isegi tema „Eesti küsimust“ Olevikus“ pikema harutuse alla võtta ja kõik kaebused tagajärjeta jättis.

2) „Post.“ nr. 43 (mitte 98): „Karskuse Sõbra“ eilasel kõneõhtul jutustas hr. Grenzstein vanemast ajaloost, ja seletas, et eestlased sakslaste siiatulekul valju vastupanemisega õieti on teinud. Oleksivad nad hääga alla heitnud, siis oleks sakslaste võiduhimu neid venelaste vastu edasi viinud ja sõdades viimseni ära hävitanud, nagu see liivlastega olla sündinud. Kõneleja soovis, et praegused eestlased esivanemate otsusest eesmärki võtaksivad.“

lased oma esiisade eeskujul teeksid, teiste sõnadega: vemb-
lad pihku võtaksid ja sakslaste kallale tormaksid. Viibimata
saatsin ma „Postimehe“ toimetusele õienduse pöörase süü-
distuse puhul; aga „Postimehe“ toimetus teatas lehes minu
ja karskuseseltsi eestseisuse õienduse peale, et „Postimehe“
referaadis toodud sõnu „ei jätnud ta ka mitte ilmutamata“. ¹⁾
Ma hakkasin asjast südilt kinni ja siis trükkis ajaleht
„Postimees“, et piinlikust seisukorrast pääseda, „J. Ploom-
puu“ allkirjaga märkuse ära, milles ta teatas, et hr. Grenz-
stein vägivalla tarvitamist muidugi ei mõtelnud, ehk küll
võimalik on, et ta sellest kõneles. ²⁾ Oletame isegi, et kuskil
sarnaseid mõtteid avaldati; aga sellest ei järgne veel, et
tsensor tohiks lubada niisuguseid mõtteid trükis aval-
dada. Antud korral ei ole hr. Jõgever mitte ainult lask-
nud hukkamõistmise-väärilisi mõtteid trükis ilmuda, vaid
ajalehtedele pealegi võimaluse annud valetateid tõena aval-
dada, kindlate õienduste peale vaatamata. Ajaleht „Posti-
mees“ võib mind jumal teab milles süüdistada, sest et tal

---

1) „Post.“ 45. n-ris õiendab „K. Sõbra“ kõnede juhataja M. Lembit, et Gr. ei ole oma kõnes praegustele eestlastele mitte soovitanud „ees-
märki“ võtta. Toimetus lisab kõnelemist kuulnud toimetuselikme tähenduse sellele juure:

„Kõne pidamisel tähendas herra Grenzstein juba oma jutustamise algusel selle pääle, nüüdsed haritud eestlased ei oskavat mitte nii hästi otsustada kui meie esivanemad, ja tuli kõne lõpul uuesti selle juurde, et selleaegsed eestlased imekspanemise väärt politikalise küpsusega otsustanud, millest meil õppida oleks. Herradel võib ehk asja olla avaldatud mõtteid seletuste varal õiendada, kuid meie teade ei või selleks mingisugust põhjust andnud olla. Sest herra Grenzstein kõneles üleil-diselt küll ajaloolistest rahvaste liikumistest, meie lehes avaldatud lõpu-otsust aga ei jätnud ta ka mitte ilmutamata.“ — u —

Sellele järgneb Gr-i „õiendus“; tema ei ole soovitanud „ees-
märki“ võtta jne.

2) Kohalik Saksa leht oli „Post.“ märkuse „omal viisil“ tõlkinud ja avaldanud. „Post.“ 46. n-ris õiendab Gr. asja. J. Ploompuu lisab sellele omalt poolt juurde:

säärasel korral, tänu tsensoori järeleandlikkusele, täielik sõnavabadus on.

Ajalehe „Postimehe“ 140. ja järgmistes numbrites ilmus rida kirjutusi pealkirja all „Jurjevi põllutöökongressi järelokaja“¹⁾, mis oma sisu poolest midagi muud ei ole, kui hulk haavavaid kallaletungimisi ajalehe „Oleviku“ toimetajale Grenzsteinile. Need kirjutused kubisevad jämedatest sõnadest, nagu: „hagijas“ (Eesti keeles sõimusõna), „nurjatamad“ (подлый человекъ), „öölinde“ (ночная пташка), „salakoi“ (скрытничкъ), „salalik päälekäija“, „keelepeksja eideke“, „kurisünnituse talu (s. o. „Oleviku“ toimetuse) uluall on kaarnad koguni nurjatuid sõnu suust välja ajanud“, „tema saast“ (помой), „nurjatud laimdused“, „naiivne idioot“, („Postimehes“: „laimdused... on lapsikud ja lollid“ A. K.), „kõrvenud oimud“ (выжженные мозги), „hallituseseen“, („Post“.: „pihastuseollused“, A. K.), „meie tahame kõik selle mustuse välja sülitada“ nr. 141. jne.²⁾. Tsensoor keelas mul igasugused märkused nende alatuste kohta ära. Lõpuks tahtsin ma ainult järgmist ütelda: „kallis naaber, kas ei oleks juba aeg „Põllutöökongressi järelokajale“ lõppu teha?“ kuid tsensoor kustutas ka selle maha.

„Ei ole ma teadnud, et hr. Grenzstein nõu oleks andnud sakslaste vastu „võidelda“. Et „Postimehe“ sõnum Saksa lehte võõriti tähendusega on tõlgitud, ei sünni esimest korda.

Saksa lehe võõriti tõlkimise läbi on mõte enam veidra kui raske tähenduse saanud. Kui eestlased Saksa lehe lause mõtet mõõda esivanemate tegevuse „mustriks“ võtaksivad, siis ei peaks nad sõna ega sulge tarvitama, vaid vibupüssid ja viskodad välja otsima, ja seda ei ole hr. Grenzstein küll vist mitte mõtelnud.“

1) „Postimehes“ — „Esimese põllutöökongressi järelokaja“.

2) Vaata „Post.“ 141 nr. 1899, kus Tõnisson tuntud ägedusega, täis kõlblist pahameelt salasepitsuste, „venekeelsete kirjade“, luiskelugude jne., jne. pärast tüsedate sõnadega Gr-i sõitleb.

Asi läks aga veel väljakannatamatumaks. Oma s. a. suvel väljaantud broshüüris¹⁾ harutasin ma Eesti kirjakeeles ettetulevaid patustusi ja püüdsin muu seas näitustega tõendada, et just need eestlased, kes Eesti keelt taevani ülistavad, tegelikult teda kõige rohkem rikuvad.

Peale minu broshüüri ilmumist tõi „Postimees“ (nr. 159—200) 24. juulist kuni 10. septembrini peaaegu vahet pidamata kirjutusi minu vastu, mis täis igasuguseid haavamisi. „Postimehe“ kirjutustes toodi valeteateid ja uskmata luulelugusid; „Postimehe“ ja tema poolehoidjate hüüdsõnaks võitluses minu vastu pidi olema: „suu kinni ja majast välja“. „Postimehe“ pikkades juhtkirjades teotati mind heldel käel sõimunimedega: „valetunnistaja“ ja „võltsija“, et siis õigus oleks lugejate poole pöörata hüüdega: „Häda ja häbi Grenzsteinile“ (nr. 141)²⁾. Kõige selgemad õiendused minu poolt, mis ainult asja sisu puutusid, kustutati „Olevikus“ tsensori poolt maha.

Ajaleht „Postimees“ süüdistab mind oma 222.nr. 6. okt. s. a. selles, nagu oleksin ma linna (Jurjevi) promenaadikomisjoni liikmena seadusevastaselt 500 rbl. linna puude istutamiseks ära kulutanud, mis tuleks linnale tagasi maksa. Nimetatud kulud ei olnud mitte 500 rbl., vaid ainult 250 rbl. ja need tehti puiestikukomisjoni ja linnavalitsuse loaga. Tsensor võttis mult võimaluse neid tõsiasju oma lehes trükitult tõendada.

Hiljuti ilmus „Olevikus“ „Krk“ tähtedega mingisuguse kalendri arvustus, mida Eesti üliõpilaste korporatsioon „Viliensis“ välja annab. „Postimehe“ 246. nr.

---

1) „Kauni keele kaitsemiseks“.

2) Kirjas on suurem osa „Post.“ n-rid valesi üles antud, nii et võrdlemine tihti võimatu on. Nr. 141 ilmus ju enne kui 159—200.

teatab¹⁾, nagu oleks „Olevikus“ meelega autori allkirja asemele tähed „Krk“ asetatud, et „Oleviku“ lugejad arvustuse kirjutajas kõster Kurrikut näeksid, kes „Postimehe“ teate järele nende kolme tähega alla kirjutavat. Olevikus ilmunud arvustus oli tõepoolest Kärki kirjutatud, kes Kurrikut ei tunne ja oma kirjutustele eespool-tähendatud kolm tähte alla paneb, oma nimest täishäälikut välja jättes.

„Postimehe“ 250.—252. nr. ilmusid pikad juhtkirjad²⁾, mis minu vastu on sihitud. Nende juhtkirjade autor eitab minus igasuguse kõlbluse, au ja viisakuse tunnet ja kujutab mind kui ristiusu vastast. Teadagi on vastus minu poolt, tänu tsensorile, võimatu.

Lõpuks toon ajalehe „Postimehe“ 241. nr. 30-st oktoobrist s. a. selle lehe jämeda stiili näituseks kirjutuse, milles „Postimees“ minust kui pörsast kõneleb ja nimelt nõnda, et meil igaüks aru saab, kelle pihta kirjutuse autor sihib. Postimees võttis oma vankrile teekäija, kes siis meie postimehele järgmist jutustas:

„Vana rahvas ütles ikka, siis olevat asi koguni hull, kui seal juba sadul seljas. Aga see ei ole veel midagi! Mina olen päratust pörsast kuulnud ja teda ka ise oma silmaga näinud, kellele aegamööda sarv nina pääle on kasvanud. Ohoh! vana söber, jahvatad juba! — Oota aga, ega jutt veel otsas ei ole. Ma olen ise teda mitu korda otse Sinu oma ree kallal näinud! Esiti ta nuusib siit ja säält, ja kui tal Su leivakotist hais ninna tuleb, siis ta on kohe jalgadega rees ja uuristab leivakotti. Teine kord, kui Sa ta raipe veel ree päält leiad, siis võta aga hää tubli malk ja mööda ta küljeluid! Jah, nüüd Sa alles veel küsid, kust siis niisugune elukas ometi on välja tulnud? Kuule, kallis vend, seda mina ka mitte õieti ei tea, aga naabri Mats vestis, ta olla kord mustlase vankrilt putkama pistnud. — Aga ega üksi Sinu regi ta tuhni-

---

1) „Post.“ arvustaja küsib, kas „Oleviku“ arvustaja hr. Kurriku nimetähete tarvitamise abil oma teotavale kirjale suuremat mõju ei soovinud anda.

2) „Isiklik vaen?“, milles Tõnisson saadud soovikirja peale, ärgu ta vaelgu jne., toonitab, et tema oma tööd kõlblises vabaduses, õigesti ja avalikult teeb jne.

mise põld pole. Mõttele ometigi! Kuhu teised põrsad mitte sammugi ei lähe — sääl on tema oma kärsaga tuhnimas: nagu kirikuplatsis, ehk ka kooli ukasaias! (Mina soovitasin kooliaedade asutamist.) Teda ei pea ükski aed. Ükskõik missugused laudad, olgu kas või sirvilauad — muud kui puru aga taga. (Sõnade mäng: sirvilauad — Saaremaa nimetus kalendri jaoks. Märkus kalendri arvustuse kohta „Olevikus“.) Sääl, kus ivake vilja leidub ning tuhnimisest midagi saada — sääl on ta mees! Tema tuhnib ka külmanud maa seest kartulid välja. Sellepärast võiks mõni põllumeeste selts temaga õnne katsuda ja tema päris musta mulda tuhnima panna — kui ta aga väljatuhnitud kartulid varsti ise nahka ei pane! — (Mina soovitasin põllumeesteseltside asutamist normaalsel põhikirja alusel.)

Mõned linnasaksad naljatavad, sarvega põrsas olla hiljuti linnast välja läinud *** mõisa puiestikku tammetõrusid nosima, ja olla sääl juba ametisse seatud. Kes teab, kas see tõsi on? Sa ehk võid vahest sellest nukku saada?

Minul on see väga ime, et veiderdaja Durov, kui ta Jurjevis oli, seda elukat mitte ära ei ostanud, olgu kas või 3 rubla eest — see on ju ka ikka tükk raha! Durov'i piitsakoolis oleks ta teiste põrsaste liigis ära õppinud, kuidas rahva ees õigesti kõndima ja ilusasti kärssa tarvitama peab! — Aga kuule, vana Postimees! Küll meie sellest põrsast jagu saame, kui ta sagedamalt Sinu ree päälle peäks tikkuma — ära ole mitte arg! Kui meie midu rahu ei saa, siis tõmbame tal traadi läbi ninasõõrmete ja võru ümber nina — ei ta saa siis enam tuhnida, ei saa ka kiunuda.

Peata nüüd, ma lähen siin maha. Ole terve söidutamise eest, palju tervisid ka kodu poole! Kui ma veel midagi sellest imepõrsast kuulen, eks ma siis Sulle jälle jutusta.“

Ajalehe „Postimehe“ toimetaja¹⁾ lisab omalt poolt juurde:

„Meie sõbral on kaunis tüsedad sõnad, loodame aga, et aulikud lugejad kõik hääks võtavad — see käib ju loomariigi ülituma tembutaja kohta: kuidas koer, nõnda malk“.

Samašugused mind haavavad kirjutused ilmusid veel järgmistes ajalehe „Postimehe“ numbrites: 43, 46, 173, 175, 140, 141, 159, 160, 161, 166, 171, 172, 200, 205, 221, 230, 235, 243, 246, 247, 250, 251, 252.

Ma ei pea tarvilikuks teiste Eesti lehtede haavavaid kirjutusi minu kohta tsiteerida, sest et näidatud kohad

---

1) „Post.“ 241. nr., kust eelmised read oleme välja kirjutanud, nii palju kui Grenzstein neid on tõlkinud, ei ole küll näha, et toimetaja (J. Tõnisson) need read oleks kirjutanud. Joonealust jutunurka täitsid harilikult nooremad toimetuse liikmed.

„Postimehes“ minu arvates küllalt materjali pakuvad antud küsimuse selgitamiseks.

Ometigi ei või ma tähendamata jätta, et minu tsensori arvates neist haavamistest vähe on : hra Jõgever, kui tsensor, võtab isiklikult neist haavamistest osa.

Sagedasti teeb ta haavavaid märkusi tsensuuripoognate veerele. Kui ta hiljuti 8. nov. läbivaadatud lehe veerele punase tindiga sarnase haavava märkuse minu poliitilise heatahtlikkuse kohta tegi, otsustasin ma tarvilikku luba küsida, et hr. tsensorit kohtulikule vastutusele võtta. Tsenseeritud lehtede läbivaatamisel leidsin ma, et ta oli haavavad märkused lehtede küljest ära löiganud või jälle punase tindiga nii segaseks teinud, et neid võimatu oli lugeda. Viimast lehte oma haavava märkusega ei anna hra tsensor mulle ülepea mitte tagasi. Viimased materjalid lehe jaoks tulevad tsensorilt tagasi lühike aeg enne lehe ilmumist ja saadetakse enne numbri väljaandmist uuesti tsensori kätte, nii et mul võimalik ei ole nootariuse poolt õigeks tunnistatavaid ära kirju mind haavavatest tsensori pealekirjutustest ja märkustest võtta.

8. Põhjused ja tagajärjed.

Tunnistan otsekoheselt, et lähen lubatud äärmiste piirideni, kui omale luban mõne sõna ütelda neist põhjustest, mis sunnivad tsensorit minu vastu erapooliku olema. Loodan siiski, et minu vastu armulik ollakse, kui ma Vene algatuste huvides Balti piirimail sellest küsimusest vaikides mööda ei lähe.

Balti piirimaal avaldab kõrvaldamata mõju siia tulevate ametnikkude peale. Paljud endistest Liivimaa kuberneridest muutusid Baltia eralduse heatahtlikkudeks kaitsjateks, ehk nad küll oma teenistust Liivimaal alates hoopis vastupidise poliitilise sihi poolehoidjad olid. Kui see kõrgematel teenistusekohtadel olevate isikute juures või-

malik on, mis ei või siis kõik väikeste ametnikkudega sündida?

Balti eralduse ehk separatismi ustavamaks toeks on Jurjevi üliõpilaste korporatsioonid. Sest asjast, kui eestlased oma korporatsiooni „Viliensis“ asutasid, mis Saksa korporatsioonide põhikirja omaks võttis ja selle pidamiseks kindlustusi andis (selle korporatsiooni liikmed kohustasid endid ausõnaga Saksa korporatsioonide põhimäärusi pidama), hoiab Eesti haritud seltskond saksameelse baltlaste rühma poole. Tähendatud eestlased käivad samasuguste plaanidega ja lootustega ümber, nagu soomlasedki, kes püüavad vähehaaval valitsevat seisukohta kätte saada, mis Rootsi härrade päralt on. On üsna õpetlik lugeda, kuidas Eesti korporatsiooni „Viliensis'e“ häälekandja, ajaleht „Postimees“ kaunis kärarikkalt kutsub Saksa seltskonda üles valitsusega võitlusesse astuma oma eesõiguste pärast (ajal. „Postimehe“ 234. nr. 22. okt. s. a.).¹⁾ Mulle näib tõenäoline olevat, et viimasel ajal „Postimehe“ ja Saksa seltskonna esitajate vahel salaleping on tehtud selle kohta, kuhu ühisel jõul püüda. Peterburis ilmuv „St.

---

1) Jälle tõe väänamine Gr-i poolt. „Post.“ nr. 234. teatab „Ristir. pühap. 1.“ järele, et Liivimaa rüütelkond maakooli-kohtute tööst vabastamist on ülemalt poolt palunud, sellepärast et rüütelkonna osavõtmise õigus rahvakoolide korraldamise asjus 1887. a. saadik „niisuguseks on saanud, et parem üsna maha panna“. „Post.“ leiab, et maa „esimene seisus“ on kohustatud rahvakooli korraldamise ja kooliolude parandamise eest hoolt kandma ja nüüd seda tasa tegema, mis nende esivanemad meie rahvakooli põllul paha on sünnitanud ehk head tegemata jätnud. Tahavad mõisnikud nüüd tagasi astuda, siis annavad nad avalikult tunda, et nemad ka „maa asjade“ juhtimisest peaksid lahti saama: rüütelkond andku siis veel teine palve sisse, et maapäev senisel kujul oma tegevust soovib lõpetada, ja mingi jäädavalt koju, et „maa asjade“ korraldamiseks uut asutust võidakse elule kutsuda, millest ka maa teised seisused osa võtaksid. Kõlbliselt ja õigusliselt on „maa asemikud“ kohustatud oma kohale jääma ja seda suurema hoolega ja ustavusega tööd tegema. See on kodaniku kohus. Ja selle kohuse täitmist maa „esimeselt seisuselt“ nõuda — see on meie õigus jne.

Petersburger Zeitung“ avaldas hiljuti „Postimehe“ kohta kirjutuse, mis ajalehe „Postimehe“ ja Saksa seltskonna intiimsest vahekorrast mõista annab. Nimetatud Saksa lehte peetakse neis küsimustes autoriteetlikuks. Sest saadik, kui Eesti leht „Tallinna Sõber“, kes saksasihiline ja Balti sakslaste kasude kaitsja oli, kinni jäi, ei ole tähendatud Saksa leht pealinnas veel ühtegi Eesti lehte peale „Postimehe“ heatahtliku ja kiitva otsuse vääriliseks arvanud. Säherdusel heatahtlikul tähelepanekul ajalehe „Postimehe“ kohta, selle peale vaatamata, et viimane sakslaste vastu mõned märkused teeb, peab oma põhi olema.

Kui hr. Jõgever veel Jurjevi ülikooli õpilane oli, püüdis ta kõigest väest Eesti korporatsiooni liikmeks saada; siis ei olnud sel korporatsioonil veel seda armastust kõige Saksa asja vastu, mis tal nüüd on. Jõgever pandi mitu korda korporatsiooni liikmeks ette, kuid iga kord kukutati ta läbi. Nüüd aga valinud korporatsioon „Viliensis“, nagu räägitakse, hr. Jõgeveri ühel häälel oma auliikmeks. Sellega on vist kõik öeldud¹⁾.

Nii mitu korda, kui ma hr. Jõgeveriga perioodilise kirjanduse küsimuste üle ka olen juttu ajanud, alati olen ma märganud, et hr. Jõgever ei tea, mis Eesti lehtedes

---

1) Siin on vana „suguvend“ jälle „luiskeleoga“ valmis saanud. „Viliensis'e“ nimelist korporatsiooni ei olnud tol ajal olemas (see nimetus on varemast ajast pärit). Oli Eesti Üliõpilaste Selts, millel korporatsiooni põhikirja ei olnud. Grenzsteini nooled on E. Ü. Seltsi vastu juhitud. E. Ü. Seltsil auliikmeid ei ole, küll aga auvilistlasi. Õige on ju, et Jõgever paar kuud pärast ülikooli astumist sügisel 1883 selleaegse E. Ü. S. kirjatöimetaja poolt kirjaliku teate sai, et tema seltsi liikmeks on ette pandud, aga läbi kukkunud, kuid kordunud ei ole see mitte, ja Jõgever ei ole pärast seda mingis ühenduses seltsiga seisnud. Alles pärast tsensoriametist lahkumist 1903 valiti ta liht vilistlaseks, mitte ka siis auliikmeks.

Nagu pärastised „Oleviku“ toimetajad teadsid kõnelda, on A. Grenzstein omal ajal soovinud Eesti Üliõpilaste Seltsi liikmeks (vilistlaseks A. K.) saada. Soov olnud õige tugev, kuid pole läbi läinud. See pahandanud Gr-i suuresti.

ilmub. Neist asjadest teab rohkem keegi August Trumm, hr. Jõgeveri sugulane, kes kord pastor Hurti juures Peterburis kodukooliõpetajaks oli, praegusel ajal aga ilma kindla ametita Jurjevis elab ja üsna hoolega külalisena korporatsioonis „Viliensises“ käib¹⁾. Tsensoori poolt kustutatavad kohad on harilikult pliiatsiga enne ära märgitud. Hr. Jõgever ei loe ühtegi lehte. Ta ei loe ei Riia ega Tallinna lehti ja sellepärast ei tunne ta kohaliku ajakirjanduse praegust sihti ja ei tea, mis teised tsensorid meie maal teevad. Rahva lehtede suure tähtsuse pärast peaks kohalikkude väljaannete tsensor nõnda-ütelda seisukoha peremees olema, et võida täiesti õieti talitada²⁾.

Meie kuberner peab hoolsalt ja huvitusega kohalikku elu silmas; Eesti ajakirjandusele kingib ta märksa rohkem

1) Kadunud August Trumm oli haritud mees, kel kirjanduslised huvid ei puudunud. Õp. Hurtiga oli ta heas sõbruses ja aitas Hurti tema Wiedemanni sõnaraamatu korrektuuri lugemisel. Tartus elades käis Trumm Jõgeveriga küll sõbralikult läbi, ei olnud aga nõus kõige vähemalgi mõõdul Jõgeveri ametiasjus kaasa töötama, mida Jõgever igatahes ka temale ega kellelegi teisele toimetada ei pakkunud ega usaldanud, ameti algusest peale, nagu ta ise tõendab, oma väärata juhtnööriks seades Eesti kirjandusest ja haridusest päästa, mis iial päästa võimalik. (Nii sai ilmuda suurem hulk Wilde, Bornhöhe, Juhan Liivi, Saali, Järve ja teiste töösid, ehk küll mitme pärast tsensor valjusid noomitusi sai ühes kõige raskemate karistuste ähvardusega, kui ta nendest teise trüki peaks lubama.) Kui elurõõmus mees, puutus Trumm noorte üliõpilastega kokku ja käis ka seltsimajas, ilma et neil käikudel mingit poliitilist tagamõtet oleks olnud. Trumm oli Grenzsteini sõber ja sage külaline tema pool ka sellel ajal, millest siin kõnet on, ilma et ta oleks aivanud, kuidas Gr. teda tagaselja attesteerib. Gr-i haiglane mõttekujutus nägi sündmusi isesuguses valguses.

2) Siin teeb Grenzstein jällegi oma väited ise tühjaks. Kaebustel võis mõju olla ainult siis, kui kaebajal korda läks selgeks teha, et tsensor täle arusaamisega heaks kiites midagi on lubanud. Teadmatust loeti inimlikuks puuduseks, mis enam-vähem vabandataf.

Hr. Jõgever on meile asja kohta järgmise seletuse annud, mis selleaegseid Eesti tsensuuriolusid tohiks oma jagu valgustada. Iga vähegi inimlik mõte, mida üks või teine leht sellel ajal katsus veergude vahelt

tähelepanu, kui keegi tema eelkäijatest. Mulle on teada, et kuberner alguses kohaliku tsensori kohuste täitmisega rahul ei olnud. Juba ligi aasta teenib kubeneri juures üks ammu aegne hr. Jõgeveri sõber ja mul on põhjust ütelda, et see hra Jõgeveri lapsepõlve-sõber kõik temale kasulikus valgustuses ette paneb¹⁾). Ma ei tea, kes praegusel ajal kõrgemale ülemusele teateid Eesti ajakirjanduse kohta annab. Kõik aga näitab seda, et see kõik kellegi hr. Jõgeverile head soovija läbi sünnib. Teisiti ei võiks niisugusest asjade seisukorrast aru saada, nagu see kahjuks meie ajakirjandusega praegu on. Missugusel moodsul meie tsensori tegevus võib valitsusevõimu autoriteedi vähendamise mõttes kahjulik olla, sellest olen kaasapandavas palvekirjas kõnelnud. Kuidas see kõik sünnib — on siin hästi teada. On ka teada, kuidas kohalik ajaleht „Postimees“

---

välja paista lasta, kutsus, mitte ainult Grenzsteini, vaid ka mõnegi teise selleaegse lehehoimetaja poolt esile kõige pealt järelepärimist tsensori käest, kuidas tema valitsuse poolt nende arusaamise järele nõutava voolu vastu, mis igasugust rahvahariduse tarvidust pidavat eitama, selles ja selles lehes ometi on lubanud kirjutada. Tsensori seletused saadeti siis oma lisandustega trükivalitsusele. Arusaadav, et tsensor ennast niihästi pealekaebajate kui ka trükivalitsuse ees ainult sellega sai kaitsta, et ta neile tõendas, tema ei jõudvat töörohku pärast igäüht ridade vahele peidetud keelatud mõtet välja õngitseda. Tsensor sai küll noomituse, miks ta lehti hoolikamalt ei loe, kuid järgmise kaebuseni oli asi jällegi vabandatud, kuna trükivalitsus harilikult tsensori poolt lubatud mõtteavaldustes sugugi nii suurt kuritegu ei leidnud, kui pealekaebajad arvasid. Huvitav oli nähtus, et hulk kitsendusi, mis Eesti kirjanduse ja ajakirjanduse kohta tehti, mitte ülemalt poolt algatust ei saanud, vaid lehtede omavahelisest kadedusest tingitud pealekaebamiste tagajärgedena ilmusid. Nii keelati Grenzsteini huvitav materjali korjandus Eesti uuemast ajaloost küll mõisnikkude peamehe pealekaebamisel trükivalitsuse poolt ära; et aga tsensor sellest keelust ei hoolinud, vaid korjandust teise nime all edasi lubas, siis saatis üks lehehoimetaja trükivalitsusele kaebuse, et tsensor trükivalitsuse käskudest ei hooli ja teise nime all korjandust edasi lubab teha. Nüüd pidi tsensor alla heitma.

1) Siin on nähtavasti jutt hr. A. Nõust, kellega Jõgever paar korda Tartus koos on olnud, kes aga muidu Jõgeverile täitsa võõras oli.

vahet pidamata ainult silmakirjaks kaebab, nagu ei saaks tema põhjustel, mis toimetusest ei olene, kõike seda ära ütelda, mida ta ütelda tahaks („Post.“ nr. 250—252). Võib olla, et tsensor ühte ja teist ka „Postimehest“ ja teistest lehtedest välja heidab, võib olla, et need lehed sellepärast oma kaebusi tsensori peale avaldavad, et oma vahekorda tsensoriga teatavas valguses näidata; kes aga asjaga lähemalt tuttav, see saab aru, misjaoks säherdused kaebused tarvilikud on.

Ei ole raske ette kuulutada, kuhu praegune asjade seisukord viib. Niipea kui hra Jõgeveril korda läheb mind kui ajakirjanikku vaikima sundida, jääb Liivimaale rahva kirjandus, mis nii väga Soome oma meelde tuletab. Algab kihutusetöö valitsuse tegevuse vastu; ei saada ka ilma valitsusevaenuliste meeleavaldusteta läbi, kui ajakirjanduse kohta valjusid abinõusid tarvitatakse. Meil võib aga liikumine veel teravama kuju võtta kui Soomes, sest et meie rahvahulgad ühiskondliku elu ja oma ühiskondliku vaimu arenemises on soomlastest kaugele ette jõudnud. Pärast kauaaegset tegevust ajakirjanduse põllul ja oma isikliku tutvuse põhjal kohaliku ajakirjanduse tege- lastega võin ma ütelda, et kui ma sunnitud olen ajalehe „Oleviku“ ilmumise seisma jätma või panema, siis ei leidu ühtegi ajalehte, kes võiks minu lehe aset täita ja kellel selle maa rahva hulgas vähegi mõju oleks¹⁾. Venestamisetont, millega kartlikka hirmutatakse, teeks niisugusele lehele raskeks igasse talupoja hurtsikusse pääseda.

Enne kui otsustavat sammu astuda (lehe seismapanek), loen oma isamaaliseks kohuseks avalikult kõike tõtt asja kohta ära ütelda. Kui aga kõrgemates ringkondades minu poolt äramärgitud siht ja kohaliku ajakirjanduse ise- loom soovitavaks ja minu kõrvaldamine tarvilikuks tun-

---

1) Kaebaja teeb oma eelmised väited ise tühjaks. Ka tagapool.

nistatakse, mis mulle aga vaevalt usutav näib, — siis paluksin ma ainult ühte: mulle seda kuidagi viisi lahkesti teada anda, aga mitte lasta mind tsensori poolt lõpulikult ära pureda. Julgen loota, et peale minu ligi kahekümneaastast avalikku tegevust meie suure isamaa kasuks leitakse võimalik olevat mulle seda lahkest üles näidata. Kui aga niisugune vastutulek minu kaitseks milgi põhjusel peaks võimatu olema — mis võiks siis tulevikus inimest, olgu ta kes tahes, sundida oma sugurahva eestlaste keskel Balti mail üleriikliste huvide kaitseks üles astuma? Minu saatus oleks uutele tegelastele manitsevaks hoiatuseks¹⁾.

Lõpuks luban omale Teie Kõrge Ekstsellentsi tähelepanu juhtida minu väljaantud raamatu „Herrenkirche oder Volkskirche“ peale, mille siia kaasa panen. Selle raamatu sisu annab tunnistust minu patriootlikust vaatest Balti asjade peale ja näitab samuti, miks mind ja minu lehte taga kiusatakse.

Jurjevis, 14. detsembril 1899. a.

(Allkiri.)

Grenzstein ei märka nähtavasti seda, et ta asjata tuult peksab. Eesti- kui ka Venemaa härrad olid maksva korra toed, seega täiesti solidaarsed. Ühelt neist teise huvide kärpimist jne. paluda oli asjata. Kuna Grenzstein Tõnissoni ja selle sõpruskonna Balti härrade sõbraks tembeldas, lõi ta oma kaebustel ise põhja alt ära. — Tsensor oli maksva korra kaitseks ametisse seatud. Gr. tunnistab oma kaebusega kaudsel viisil, et tsensor oma kohuseid hästi täidab. Järjelikult — asjad on paremas korras.

Grenzsteini kaebuse puudused pidid ka Surovzevile silma paistma, sest ta nõudis sellele täiendust, nagu Gr. ise „Postimehe“ 86. n-ris 1909. a. teatab. — See täiendus järgneb siin.

---

1) Nagu Gr-i saatus näitab, ei hinnanud Vene bürokraadid teda kuigi kõrgelt. Gr-i haiglane rabelemine pidi neile isegi kahtlane ette tulema.

MATERJAL

lisaks A. Grenzsteini kaebusele 14. detsembrist 1899.¹⁾

Tema Kõrgele Ekstsellentsile jne. jne.

Luban endale veel materjali juurde lisada oma kirjale 14. detsembrist m. a., mis ma Teie Kõrgele Ekstsellentsile ära andsin.

„Postimees“ tõi oma kahes viimases mineva-aastases numbris mitmed erutavad artiklid minu vastu selle selge sihiga, mind inimeste ees venestajaks tembeldada, kes Eesti rahvast tahab maa pealt ära hävitada. Kui väga need artiklid inimesi on erutanud, näitavad kirjad, mis ma sain ja milledes igasugust „venestamist“ neetakse. Ühe postkaardi seesuguse sisuga lisan ma kaasa, milles öeldakse: kadugu...

Samal ajal, kui „Postimees“ oma tontisid laiali saatis, kustutas tsensor minul põllumajanduslisi kirjutusi ja ühe kirja „Русская Старица“ seest, uue aasta õnnesoovi-salmiku ja palju muud, nõnda et ma vaevalt „Oleviku“ esimese numbriga sain välja anda. Põllumajanduslikes kirjutustes näitasin ma, et meie põllumeesteseltsid oma tegevusega seniajani nende peale pandud lootusi vähe on suutnud täita ja et põllumeesteseltsidel normaalpõhikirja järele plaanikindlalt on tarvis tõsise töö juurde minna. Tsensor kustutas mul selle artikli maha ja kirjutas haavavalt ääre peale: „Udused plaanid“.

Varsti peale seda ilmus „Postimehes“ seesama mõte, ainult teisel kujul! „Postimees“ teab siis, mis minul maha tõmmatakse ja võib kustutatud mõtteid tarvitada.

Siis tahtsin ma oma kirjutust avaliku kirjavana põllumeesteseltside esimeestele saata. Tsensor kustutas ta mul jälle maha. Ta ei leidnud sealt aga enam uduseid plaanisid, vaid andis teise põhjuse üles; see põhjus aga ei maksa. Meie põllumeesteseltsid peavad oma koosolekuid ikka ava-

---

1) Vaata lhk. 13 ja 14 joonealune märkus 2.

likult ja kutsuvad ajalehtedes kõiki osa võtma. Ma panen selle avaliku kirja venekeelses tõlkes siia kaasa.

Effekt, mille tsensori-härra oma teguviisiga kätte saab, on see, et vaest rahvast venestamisestontidega heidutatakse ja rahvuslikule leegile õhutatakse, ja et selle juures põllumeesteseltside tegevust halvatakse, seda rohkem, et „Postimees“ suveräänselt kuulutab, tema tahtvat varsti rahvast üleüldiseks laulupiduks kokku kutsuda. Kui siia mitte pööret ei tooda, siis tohime huvitavatele aegadele vastu minna.

* * *

Liivimaa Eesti soost elanikkudel on üks kallis ajalooline pärandus; peaks see talle ikka alles jääma. See on tema patriootiline meeleolu sotsiaalpoliitilistes asjades. Eestlane näeb oma maaisas oma kaitsjat ja heategijat, kes teda valju rõhumise eest alati isalikult on kaitsnud ja talle selle läbi inimeseväirilise elu võimaldanud. Poola, Rootsi ja iseäranis Vene valitsus viimasel aastasajal on ikka ja jälle juhust tarvitanud, et härrade võimule veto't vastu seada ja vaeseks jäänud talupoega vee peal hoida.

Selle traditsiooni peale vaatamata on rahvas siiski veel raske mineviku mõju all ja on selle meeleolu avaldamises äärmiselt ettevaatlik. Ja võib ütelda, et suured ringkonnad selles asjas mõnikord otse valeteele viiakse.

Senatori revisjon 1882 ja 1883 sünnitas siin maal sügavaleminevat isamaalist vaimustust. Sellele järgnevad reformid võeti rahva poolt rõõmuga vastu. Kõik näis hästi minevat. Aga siis panid vastuastuvad jõud ennast maksma. Mõisnikuseisus, Lutheri usu vaimulikkudega eesotsas, võttis tarvitusele kõik oma mõju poliitiliselt koolitamata maarahva peale. Väikese silmaringiga tsensuuri all pööras Eesti ajakirjandus asjale selja. Seltsid nägid pea paljusid mõisnikka oma eesotsas, ja tagajärg oli see meie juures seni tundmata asjaolu, et pea terve maarahvas, linlased veel rohkem, reformide üle väga pahane oli. „Olevik“ katsus

mitmel puhul tähelepanemist selle haruldase nähtuse peale juhtida ja kahtlast järeldust näidata. Teised lehed jooksid tema peale tormi, tsensor Jõgever võttis talt võimaluse vastata ja kõik lehed olid vaikimisele mõistetud, vaikimisele, mida reformide hukkamõistmiseks peeti. Kõneldi, nagu tahetaks Baltimaad Vene kalameeste külaga ühe vääri peale alla rõhuda ja eestlasi ning lätlasi venestamise läbi maa pealt ära hävitada.

1894. a. katsus „Olevik“ seesugusele arvamisele vastu astuda ja avaldas sada aforistilist mõtet¹⁾ sellel põllul, et seda ainet üleüldistes joontes valgustada. Teised lehed tormasid talle kallale ja võltsisid muu seas „Oleviku“ sõnu selles mõttes, „Olevik“ olevat rahvale surma kuulutanud, ehk sellest küll juttugi ei olnud²⁾. Tsensor ei lubanud „Olevikule“ mingit vastust ega õiendust. Kaebused ülema trükivalitsuse juures jäävad tähele panemata.

Kahe üleüldise laulupidu läbi Tallinnas ja Jurjevis kinnitati suuri rahvahulkasid veel rohkem usus, et valitsusel nende vastu paha mõttes on, ja Eesti-Saksa „sõpruse“ ajajärk jõudis kätte. See sõprus pööras oma terava otsa valitsuse vastu. Sai dogmaks, et sakslane olevat kutsutud ja võimeline eestlaste hukkasaamist eemal hoidma.

Selle vastu astus „Olevik“ 1897. a. lõpul ja 1898. a. algul üles terves reas artiklites, mis ka tõepoolest nõnda mõjusid, et keegi inimene enam Saksa-Eesti sõprusest ei kõnele, ilma et teda välja ei naerdaks. Jutustatakse intiimsetes ringkondades, „Oleviku“ toimetaja olevat oma tsenzorile seletanud, et kui ta need kirjatükid maha kustutab,

---

1) Eesti küsimus. Sada juhtmõtet rahvuse ja politika elust. „Olevik“ nr. 15 ja 16 a. 1894; hiljemini broshüürina ilmunud.

2) Nende ridade trükkimise ajal jutustas Gr-i ajal Tartu seltsides tegev olnud H. Ode, et Gr-n kord pikemal jutuaajamisel temaga mõtet rõhutanud, tarvis on rahvas lasta hoopis magama jääda. Ja kui kord aeg tuleb, siis vaja teda kõue häälel äratada. Ärkab ta siis eluvõimelisena, elagu siis, ei ärka — kadugu jne.

siis tsensori tegevuse üle väljamaa ajalehtedes kenasid asju avaldatakse, mille peale siis need artiklid lubati.

Nüüd tõusis hea tuju jälle kõrgele. Nähti ära, et valitsus rahvale head on teinud ja nõrka aitab. See rõõmustav nähtus sai 1898. a. Grenzsteini raamatu „Herrenkirche oder Volkskirche?“ läbi veel hoogu, et siis seda lahedamalt venestamishirmule ruumi anda, kusjuures vana tuttav mäng kordub: „Olevik“ lubab omale mõned väljastumised rahvuslise shovinismi vastu, „Postimees“ ja teised trükivad sellest mõned ühenduseta laused ära ja tormavad siis „Oleviku“ kallale, kes Eesti rahvale kadu kuulutavat, ehk sellest „Olevikus“ küll ühtegi silpi ei seisa. Nii tõi „Oleviku“ 48. nr. 1899 nende asjade kohta mõned kirjutused, milledest üks koht Saksa lehtedes saksakeelses tõlkes siin kaasas on (Nordlivil. Ztg. 8. nr. 18. jaan. 1900). „Postimees“ nr. 289 a. 1899 kiskus sellest mõned laused¹⁾ välja, millel mingit ühendust ei olnud, trükkis need sõreda kirjaga ära ja laskis siis järgmises, 290. numbris oma venestamisetondid ja päästmisekatsed lahti²⁾. Samas mõttes kobab 1900. a. Sakala“ 2. nr. ümber, avalikult seletades, rahval peaks Grenzsteini pärast häbi olema, õieti asjade pärast, mida „Olevikus“ ei leidu. Oleks asjata töö, kui Grenzstein katsed teeks võltsimisi ja väänamisi õien-dada: tsensor ei lubaks temale seda iialgi.

Nüüd liigub venestamisetont jälle maal ringi ja rahva meeoleolu langeb igal pool, nagu seda ka osavõtmatuses kohtute juubelipidust nähti. Juurde tuleb aga veel palju teisi momentisid, et seda resultaati suurendada.

Venevastased sepitsused pannakse Liivimaal rahvuslisel pinnal separatistliku tendentsiga toime. Eesti rahvusline liikumine on ainult 22 aastat vana. Ta tuli esimest

1) „Post.“ № 289 tõi (A. Saali) pikema kirjutuse „Olevikust“ nr. 49.

2) „Waleprohwetid“. V. „Post.“ Juubeli Album lhk. 97—98 ja „E. Kirj.“ 1916 lhk. 422.

korda selgesti nähtavale, kui 1878 Jakobson ja Hurt tülli läksid, millest n. n. „pastoritepartei“ ja „Vene sõprade“ vahel äge võitlus tekkis, mis esimeste kaotusega lõppis. See oli ainult sellepärast võimalik, et tsensor laskis tött ütelda. Praeguse tsensori all ei oleks Jakobson mitte midagi saanud ära teha. Et seda aega lühidalt iseloomustada, olgu järgmist ette toodud.

Jakobsoni katsed, vabameelse aadlipartei ja eestlaste vahel kokkulepet luua ja talupoja-seisusele maapäevast osavõtmise õigust soetada, läksid muidugi haledasti luhta. Siis pööras ta valitsusevõimu poole ja sattus selle läbi õigele teele, tegi aga sellega põhjaliku vea, et ta inimestele kuldseid mägesid töötas: mitte vähem kui Eesti reaalgümnaasium töötati anda ja selle lootusega kõrvaldati pastoritepartei. Vaevalt oli võit käes, kui Jakobson 1882 ootamata suri ja tema asemele mitmed harimata ja võimetud isikud astusid, kes „Vene sõprade“ nime all pöörast rahvuslikku shovinismi kuulutasid, et väheste aastate järele täiesti kaduda.

Grenzstein hoidis sel puhul „pastoritepartei“ poole, mille pärast talle hiljem, kui ta sellele selja pööranud, etteheidet tehakse kindlusega meele pärast. Kas õigusega, on teine küsimus. Pastoriteparteil olid sel ajal hoopis teised põhimõtted kui praegusel. Hurtiga käisid Saksa vaimulikud otse halvasti ümber ja ta katsus kõigest jõust Eesti Kirjameeste Seltsi kaudu rahva seas haridust laiali laotada, millest kaunis rida häid raamatuid, nende hulgas ka Vene keele õperaamatud, tunnistust annavad. See oli just „pastoritepartei“, kes Aleksandri kooli Rahvahariduse-ministeeriumi alla tahtis seada, mispärast ta sakslaste silmis äraandjaks oli. Saksa kloostriõhust ei olnud midagi tunda ja kõik hingas värsket kevadeõhku¹⁾.

---

1) Vördle „E. Kirj.“ 1916 lhk. 425—426.

Sellevastu olid nende hulgas, kes Jakobsoni ümber koondusid, väga kahtlased kujud, kellede pärast partei hiljemini tõepoolest hävis. Nii mõnestki teati üsna kindlasti, et ainult egoism neid võitluseväljale tõi, — nähtus, mida terve ilma avalik elu põeb. Üks nende peatöödest oli rahakorjamine. Umbes pool miljonit aeti väga mitmesuguste nimetuste all kokku, millest suurem osa ometigi kaduma läks. „Linda“ laevaseltsiga aeti avalikult janti ja selle kapital, umbes 200.000 rbl., pandi nahka. Jakobsoni haua ehtimiseks, tema alaealiste laste toetamiseks jne. korjati tuhanded kokku; kuid ometigi seisab haud üles tegemata ja unustuses ning lapsed ei ole kopikatki saanud. Täna ei leidu nende inimeste hulgas ühtegi enam, kes oma sõrme selle aate eest liigutaks, mille poole nad siis ütlesid hoidvat. On aga küllalt näitusi, et nad pastorite parteisse üle läksid. Näit. proua Johanson-Pärna, Jakobsoni lihane õde, kes sel ajal taltsutamatu oli, sai hiljuti luba Eesti lehte „Kodukolle“ välja anda, nimetab ennast aga, et oma minevikku unustusesse jätta, ainult proua Johanson. Keegi Sõrd mängis esimest osa ja oli kahjuks kõrgete isikute poolt kätel kantud, et siis alamates Viljandi kõrtsides hukkuda.

Missugune sisu nende „Vene sõpruses“ tõepoolest peitus, selle kohta on ka mõned tõendused olemas. Aleksandri kooli juure kutsuti paremad „Vene sõbrad“ kooliõpetajateks, kellede hulgas ka keegi Jakob Tamm on, kes selle koha peal nii mõnegi iseloomuliku laulu on luuletanud.

Nendest on Grenzstein ennast eemal hoidnud. Et aatele truuks jääda, pööras ta sõpradele, pastoriteparteile, selja, kes aatele ebatruuks jäid ja Saksa partei poole löid, et sakste mõju kodumaal toetada, lootuses, ise ükskord nende asemele pääseda.¹⁾

---

1) Kirjas Sinovjevile soovitas kuberner Schahovskoi Gr-i salajärelevalvuse alla panna ja teda esimesel võimalusel maalt välja saata, nagu toimetaja Järvega tehti. Vahest oli see Gr-il teada (v. „E. Kirj.“ 1916, lhk. 433).

Sellega on praegune Eesti pastoritepartei ennemini kõik muu kui Eesti rahvusline partei. Aga ta haarab eestlast rahvuslisest küljest, et oma otstarvete jaoks tema poolehoidu saada. Eesti käed teevad Saksa äri. Sellele ärile on täielik parteikorraldus Saksa eeskuju järele antud, nagu see sakslastel aastasaja algul üliõpilaste korporatsioonides on. Eestlastel on üks üliõpilaste korporatsioon „Viliensis“, millel Saksa korporatsioonidelt laenatud *comment* on ja mida Luteri usu pastorid juhivad. Neil on oma ajaleht Eesti ainsa päevalehe näol, mida kõik Eesti lehed toetavad, sest et see partei praegu pealvee on. Selle partei avaliku tegevuse eesotsas seistes terroriseerib cand. jur. Tõnisson juba mõni aeg laiu ringkondi ja pastorid avaldavad temale sellega oma kiitust, et nad aeg-ajalt „Postimehele“ artiklid kirjutavad, nagu hiljuti veel pastor Dr. Hurt oma täie nimega seda tegi. Kui 1896 korporatsioon „Livonia“ oma 75-aastast juubelipidu pühitses, olid „Viliensise“ härrad jalul ja viisid „Livoniale“ häbitava aadressi, mille maaler von zur-Mühlen oli valmistanud ja mis Eesti rahvast junkruid teenivana kujutab. Pastor Hurt oli omal ajal „Livonia“ senior ja tegi pidu oma perekonnaga kaasa. Nüüd on ta senior „Viliensises“, kelle auliikmeks tsensor Jõgever valiti. See kitt peab.

„Viliensis“ võib juba saavutuste peale tagasi vaadata. Ta peab raamatukauplemist, kirjastab ühte, enamasti pastorite kirjutatud kalendrit „Sirvilauad“ 20.000 eksemplaaris, nagu ta teatab, mis tema korralduse läbi ruttu ära lähevad, ja — mis peasi on — tõmbab kõik ülikoolis õppivad eestlased endasse. Veel paari aasta eest oli tal nende hulgas palju vastaseid, kes tahtsid omalt poolt teist seltsi asutada, selleks aga luba ei saanud. Nüüd oleks luba ilma pikema jututa saadav, kuid ei ole üliõpilasi, kes „Viliensisesse“ ei kuulu. Saksa kombe järele püütakse kõik „rebased“ kinni ja tehakse „Viliensise“ liikmeteks. Ja mitte ainult „rebased“.

„Viliensise“ vastaste sekka kuulus omal ajal ka „Rahva Lõbulehe“ uus toimetaja Jürgens, kes uut üliõpilaste seltsi tahtis asutada ja keda sellepärast kangesti vihati. 15. jaanuaril 1900 astus ta „Viliensise“ sõpradega siinse karskuseseltsi eestseisuse valimistel üles ja valiti suure hääle-enamusega abiesimeheks, kuna Jaakson, üks „Postimehe“ toimetuse liikmetest, kelle valimist Jürgens hoolega toetas, esimeheks sai. Vastaskandidaat Kotsar, „Oleviku“ toimetuse liige, jäi vähemusse. Iseloomulik oli samuti, et Arbusov, venelane ja kauaaegne eestseisuse liige, mitmekordse ülesseadmise peale vaatamata, mitte enam eestseisusesse ei pääsnud, ehk ta küll seltsi isegi aineliselt on toetanud. Üks selle Jaaksoni sugulastest on Viljandis advokaat ja sealse põllumeesteseltsi esimeheks. Karskuseseltsid peavad 29. ja 30. jaanuaril Viljandis üleüldist koosolekut. Põllumeesteselts ei anna selleks oma saali, sest et Grenzstein, nagu ette näha, seda koosolekut juhatab¹⁾. See Jaakson kuulus omal ajal samuti „Viliensise“ vastaste sekka, kuid kaitseb nüüd selle kasusid. Selle soov kannab seekord head vilja.

Sealjuures toetab teda Eesti ajakirjandus paremal viisil, nii et tsensoril „Viliensise“ asjus suured teenused on.

„Postimees“ näib hinguselelänud „Tallinna Sõbra“ asemele olevat asunud. Ta kaitseb neidsamu aateid, mis „Tallinna Sõber“, kurjustab aga üleüldistes lausetes Saksa ülevõimu vastu. „Postimees“ kiidab endise Tartu ülikooli suurepärasust praeguse vastandina veel agaramalt kui Saksa ajakirjandus, hoiab aga kartlikult sõna „Jurjevit“ tarvitamast ja kirjutab alati „T.-Maarja“ kihelkond, mis „Tartu-Maarja“ tuleb lugeda, et mitte Jurjevi-Maarja ütelda. Ometigi on kõik siinsed trükikodade omanikud mõne aasta eest endid kirjalikult kohustanud ainult „Jurjev’it“

---

1) V. „Post.“ Album, lhk. 98.

tarvitama, trükikodade kinnipaneku kartusel. „Postimees“ on ainus Eesti leht, kes avalikult selle eest välja astus, et mõisaomanikud kõrtside eest täie tasu peavad saama ja et nad selle omanduse-õiguse eest peavad võitlema¹). Leht kurjustas ka mõisnikkudega, kui ta kuulis, et need koolivalitsusest tahavad tagasi astuda. See kallis õigus peab alal hoitama²). Leht ei väsi pastoritele, eraldi Eesti soost pastoritele, nende ennast-ohverdava tegevuse eest kiidulaulusid laulmast. Toimetust juhitakse viletsalt ja kui sõnade-pilduja Tõnisson oma pikad artiklid lahti laseb, siis ei saa temast keegi aru. „Sõõmise varal uuendab kõik, mis elab, igavest lepingut loodusega. Loomisetöö sünnib ainult sellepärast, et loodust kõige täiuse ülemale järgule — jumalusele lähendada“ („Post.“ nr. 33 a. 1899).

Tõnisson segas ennast juba üliõpilasena seltside ja ajalehtede tüldesse. Tema ettevõttel heideti „Valguse“ toimetaja Kõrv Eesti Kirjameeste Seltsist välja, mis, nagu teada, seltsi kinnipaneku esile tõi. Nende sekelduste läbi kompromitteeris ta ennast, nii et teda „Postimehe“ asetäitjaks toimetajaks ei kinnitatud, kui Dr. Hermann väljamaale sõitis. Tõnisson tükkis juba siis päris ennekuulmata viisil „Oleviku“ kallale. See meeldis pastoritele ja nad tahtsid „Sakala“ Tõnissoni jaoks ära osta. Kaubast ei saanud asja ja Tõnissoni kinnitamist ei olnud lootat. Siis läks Tõnisson paariks aastaks sisemistesse kubermangudesse ja tuli „Postimehe“ kinnitatud toimetajana tagasi. Pastoritepartei oli Hermann käest lehe, nagu kuulda, 10.000 rbl. eest ära ostnud. Pastor Reiman Kolga-Jaanist tõi summa, mis nüüd, kus leht omale trükikoja on soetanud, üle 2000 rbl. peaks välja tegema³).

1) Võrdle siia juure Gr-i kõne 25. nov. 1895 Tartu E.-Põllum. Seltsis, kus ta M. Undile oponeerides mõisnikkude kasusid kaitses („E. Kirj.“ 1916, lhk. 421 ja lhk. 22 ja 23 eespool).

2) Vaata eespool lhk. 35.

3) V. „Post.“ Juubeli Album, lhk. 63 jj.

Mõni asi näitab sinnapoole, et Tõnisson augusti- või juulikuul 1899 mingisuguse lepingu on teinud. Ta käis mitu korda Riias ja andis siis „Oleviku“ vastu parooli välja: Suu kinni! Majast välja! „Olevikku“ jämedamal viisil porisse kiskudes. Paljude teotavate kirjutuste seas olid mõned kindlasti pastorite omad, mõned pastor Bergmannilt Paistust. Pastor Hurt näitas oma poolehoidu kallaletungimisele sellega, et ta oma täie nimega „Postimehes“ mitmed kirjutused erapooletu sisuga avaldas. Samal ajal tõi „St. Petersburger Zeitung“, Balti aadli juhtiv häälekandja, kaks kiitvat kirjutust „Postimehe“ ja selle toimetaja kohta. Sellest ajast saadik on Saksa ajakirjandus „Postimehega“ rahul. „Olevik“ tahtis „St. Petersb. Ztg'i“ kiitvate kirjutuste kohta märkuse avaldada. Tsensor ei lasknud seda läbi. On selge, et „Viliensis“ Grenzsteini põlgatuse alla on heitnud.

Sellest ajast saadik terroriseerib „Postimees“ ajakirjandust ja seltsisid. Kes iganes julgeb temale vastu astuda, selle käsi käib halvasti. Ja kui ka keegi peaks julgema välja astuda, siis ei lase tsensor teda sõna võtta. Näib, kui ilmuks „Postimees“ ilma tsensorita. Jurjevi tsensor sai viimasel suvel eeskirja, Grenzsteini raamatu „Herrenkirche...“ üle mitte midagi läbi lasta. Ometigi tõi „Postimees“ kolm pikka artiklit raamatu üle ja tembeldas selle kirjutaja ajaloo võltsijaks („Post“. nr. 260, 261, 262).¹⁾

Peale „Postimehe“ seisab „Eesti Postimees“ pastoriteparteile lähedal, kes teda igal võimalikul viisil toetab. Sedasama võib ka „Lindast“ ütelda. Ka „Sakala“ kirjutab mõnikord sakslaste vastu, ujutab aga „Olevikku“ teotustega üle.

---

1) „Kes ajalugu kurjasti tarvitavad.“ Kirjutustes protesteeritakse ületüldistes lausetes ajaloo sihiliku valgustamise vastu, ilma et Gr-i või tema raamatut kuiskil nimetataks.

Kõiki Eesti ajalehti iseloomustada, kihutusetööd „Oleviku“ ja eestlaste „venestamise“ vastu kirjeldada ja tsen-sori osa selles asjas valgustada, see täidaks terve raamatu.

Saksa partei meie maal võitleb oma võimu eest, mis reformide läbi raskesti kõikuma on lõõnud. Mida enam ta oma ametlikku mõju kaotab, seda rohkem püüab ta teistel sotsiaalpoliitika aladel ennast maksuma panna. Terve maa Luteri usu vaimulik seisus, viimasel ajal Eesti oma esimeses joones, tunneb ennast Saksa parteiga täiesti ühe olevat ja teeb võitluses suurema töö ära. Kõige pealt minnakse selle peale välja, et rahvahulkasid Saksa partei huvides hoida, milleks teda kantsel, Eesti kirjandus ja seltsielu peavad teenima. Kantsel on juba ammu nende päralt. Nad okupeerivad viimastel aastatel Eesti kirjan-dust; see on väikeses osas koguni nende päralt.

Viimase asja poolest on nad mõndagi kaotanud. Sajad lauluseltsid, kes sagedasti suurteks laulupidudeks kokku astuvad, olid nende vaimus juhitud ja poliitilisi asjus nende mõju all. „Olevik“ on ikka nende jändamistele vastu seisnud, ja nüüd võib ütelda, et lauluseltside aeg möödas on. Nende asemele tahab Grenzstein põllumeesteseltsid panna ja selle läbi rahvuslik-poliitilised jändamised tagu-misele plaanile suruda ning rahva majanduslisi asju eden-dada. Neile püüetele tuleb rahvas elava huvitusega vastu, seda enam, et põllumajandusline kriis teda raskelt rõhub ja seltside läbi palju head võib loota.

See näib Saksa parteile kardetav olevat ja „Posti-mees“ tarvitab iga sündsata ja mittesündsata juhust, et nende seltside vastu agiteerida. 1899 jäid Jurjevi maakonnas umbes 10 seltsi¹⁾ asutamata, sest Tõnisson rääkis asutajatele ette, nad müüksid endid ära, kui nad normaal-põhikirjale alla kirjutavad, mis kirjavahetuseks Vene keelt nõuab. Ülemuse

---

1) Kirjas Jermolovile 8. nov. 1899 kaebab Gr., et 5 uut seltsi Tõnissoni süü pärast asutamata jäänud. V. lhk. 20 ja 21.

loaga pidas Tõnisson juuni lõpul 1899 Jurjevis põllumeesteseltside kongressi ära. Sel juhtumisel läksid tema tungimised Grenzsteini kallale päris õudseks. Tsensor näis sellele teole lõpu peale tegevat. — Ta rääkis juba oma vastasest kui mustast kuradist, kes kõik tahaks ära neelda. Tõnisson tahab Eesti põllumeesteseltside juhtimist mõisnikkude kätte mängida,¹⁾ keda ta oma Jurjevi Eesti seltsi näitusel laseb kõnesid pidada ja neid siis selle eest taevani ülistab. Grenzstein soovib, et väikemaapidajad oma seltsisid juhiksid ja ise tööd teeksid, mis kahtlemata rohkem tootab.

Missugune partei siin võidab, on veel teadmata ja oleneb sellest, kas valitsus Tõnissonile kongressid, keskbürood jne. lubab või mitte. Tõnisson tahab põllumeeste kauplust asutada, milleks tal 150.000 rbl. tarvitamiseks on, mis Lellep, Palloson ja Margens peavad muretsema. Kuna need kõige rohkem 50.000 rbl. võiksid muretseda, peab veel mõni tundmatu rahaallikas juure voolama. Projekt tohiks kinnitamiseks sisse antud olla.

Ägeda kihutustöö tagajärjel on Jurjevi Eesti seltsid pastoritepartei juhatuse alla viidud ja need ei anna põllumeesteseltsidele ruumisid, kui Grenzstein neid juhatab. Karskuse selts andis veel mõnikord oma saali tarvitada, nüüd pannakse ka see kinni, sest et eestseisus Tõnissoni parteisse kuulub. Grenzstein andis aasta eest palve keskseltsi asutamiseks Jurjevis. Kui see kinnitatakse, siis soetab ta omale ise ruumid. Kui mitte, siis ei saa Grenzstein Jurjevis põllumeesteseltside koosolekuid enam pidada.

Praegu seisavad asjad nii, et iga partei teise võib ära võita ja nimelt täielikult, selle järele, kumb partei tarvilikud load saab.

---

1) Olgu siin tähendatud, et Gr-n 1910. a. erakirjas soovi avaldas, M. Martnat ärgu kutsutagu kavatsitava „Ajaloos albumi“ kaastööst osa võtma, sest M. olevat see mees, kes Tartu Põllumeeste Seltsi tema käest Tõnissoni kätte mänginud (? A. K.).

Seltsidega lähedas ühenduses seisab asutatav põllutöökool. Saksa partei on ikka eestlaste kõrgema hariduse vastu võidelnud. Nüüd soovis ta alamat põllutöökooli; et aga keskmine võitis, siis tahavad nad seda Põltsamaale viia, kus ta mitte palju ei suuda teha ja kus kõige pealt asutuse vaimlise sihi peale Balti poolt palju kergemini võib mõjuda kui vahest Jurjevis, maa vaimu- ja majanduse-elu keskkohas. Vaim, mis Põltsamaa Aleksandri koolis on maad võtnud, pole härradele baltlastele sugugi mitte nii vastik. Nad tunnevad ometigi selle kooli endist õpetajat, luuletajat Jakob Tamme, kes „Postimehes“ Grenzsteini kohta pilkelaule kirjutab. Põltsamaal lasevad kooliõpetajad endid kergesti külalistena mõisatesse viia, ja seal võib paljugi kätte saada. Pastoritepartei ja terve Eesti ajakirjandus agiteerib Põltsamaa kasuks, kuna Grenzstein tahaks kooli Jurjevi lähedale saada. Augustikuust saadik m. a. ei lase tsensor „Olevikku“ mitte üht sõna Jurjevi poolt kirjutada. Jurjevi kasulikud küljed paistavad kergesti silma ja võib ütelda, et kõik maarahvas elavalt Jurjevi poolt on. Raadi Põllumeesteselts palus, et lubataks komitee asutada, kes Jurjevi ligikonnas tüki maad välja otsiks ja erainimeste rahaga koolile ära ostaks. Antaks selleks luba, siis on see partei tähtsa võidu saanud ja põllumajandus on palju võitnud. Vastasel korral pühitseb Saksa partei võitu ja jõuab teisest hea tüki ette.

Samasugust võitlust peetakse karskuseseltside pärast. Praegu seisab nende juhtimine „Oleviku“ partei käes. Aga Tõnisson töötab oma sõpradega inimeste hulgas ja ajalehtedes, et Grenzsteini kõrvaldada, kes ka vahest tagasi astub. Jaanuari lõpul otsustatakse see asi Viljandis.¹⁾

1) „Post.“ Juubeli Albumist loeme selle kohta:

„Uuel, 1900. aastal läheb tüli „Olevikuga“ edasi. Viljandi karskusekongressil tuleb isiklik kokkupõrkamine toimetajate ja nende erakondade vahel. A. Grenzstein, kui selleaegne mitteametliku Eesti karskuseseltside kesктоimkonna juhataja, annab kesктоimkonna tegevusest, õigem,

Väga tähendusrikas näib olevat, kuidas kõige selle juures „Postimees“ Soome asju valgustab. Kas see tsensoori lühikese nägemise või sihilikkuse pärast sünnib, jäägu otsustamata. Tõsiasi on, et „Postimees“ süstemaatiliselt talitab ja oma lugejates arvamist on tekitanud, et riigivalitsus Soomemaad hävitab. Pea iga lehenumber toob teate mingisuguse valitsuslise surveabinõu üle, millele harilikult märkus järgneb, et jälle nii ja nii paljud kalli kodumaa on maha jätnud, et võõrsile rännata. Ikka ja jälle tulevad pikemad kirjeldused Soome meeleavalduste, isamaaliste pidustuste, väljamaa osavõtmise, tähtsamate nähtuste üle kirjandusepõllul ette. Soomemaa ilmub „Postimehes“ tegeliku eelkoolina eestlastele. „Sakala“ aitab talle nr. 2. kaasa ja võtab buurid kenaks näituseks, kuidas väikesed rahvad suurtega valmis saavad. „Postimees“ ei jäta isegi seda kõigile kuulutamata, et lehe kaastoimetaja hr. Oskar Kallas Helsingi professori Krohni tütreaga kihlatud on. See oleks huvitav juhus, kui „Postimees“ selle juures muud ei mõtleks, kui ainult lehe täitmise peale. Grenzsteini peavad nad, nagu ka paljud eestlased, äraandjaks Eesti kodumaale, keda ta venestada tahtvat.

Mis aga Grenzsteinile sakste poolt avalikult ette heidetakse, on see, tema kihutavat rahvast sakste vastu

---

tegevuseta olekust aru. Viimase kongressi otsuseid ei ole täita suudetud: protokollid ja kassaraamatud jäänud vana viisi korraldamata, juhatuskirja kõrtside kinnipanemise palvete kohta ei olnud välja töötatud ega lalali saadetud. Grenzstein süüdistab oma aruandes teisi toimkonna liikmeid, kes midagi ei olla teinud. Kõrtside kinnipanemise asjus ei olla juletud suuremat tegevust ette võtta, sest et seda kihutusetööks oleks arvatud.

Koosoleku enamus pöörab ennast Grenzsteini vastu ja tema astub juhatausest tagasi.“

*

26. veebruaril 1900 võtab Grenzstein palvekirjas siseministeeriumile oma allkirja palvekirjalt karskuseseltside kesктоimkonna kinnitamise asjus tagasi, sest et vahepeal toimkond kihutusetöö tagajärjel pastorigepartel kätte läinud.

üles. Kui saksad eestlasi poliitiliselt valeteele juhivad, siis poleks see lõpuks ju koguni mitte paha ega ülekohus, kui nende härraste peale kurjaks saadakse. Küsitakse aga, kus Grenzsteini kihutusetööd otsida tuleks, siis otsitakse seda asjata. Tema „Herrenkirche“! Eesti külarahvast ei saa ometigi mitte saksa- või prantsuskeelsete raamatutega sakslaste vastu üles ässitada. Ja kas peab siis kodumaa ajalugu selle elanikkudele igavesti saladuseks jääma? „Herrenkirches“ võiks ju nii mõnigi asi pehmemalt ära öeldud olla, kuid see on ju Saksa lugejale öeldud, keda süstemaatiliselt valevaadetes on kasvatatud.

Eesti keeles on Grenzstein väga mõõdukalt kõnelnud. Kui ta näituseks Saksa-Eesti sõpruse vastu kirjutas, laskis ta ainult tõsiasju kõnelda. Need mõjusid kõige paremini, nii et Saksa ajakirjandus isegi katset ei teinud vastu rääkida. Öeldi ainult, Grenzstein ässitab. Teist valitsust riigivalitsuse kõrval ei või ometigi heaks kiita. Liivimaa võib suurest õnnest kõnelda, et kahekordse valitsuse ajad möödas on. Kaitsku meid õige ja ainus valitsus halbade tagajärgede eest.“

* * *

See kiri on 17. jaanuariga 1900 dateeritud. Temas tundub juba tüdimus ja väsimus. — Neis kirjades peegeldub Grenzstein oma nõrkustega ja kalduvustega kõige paremini. Siin ei olnud tsensori punane pliats tema mõtteid kustutamaks ega kärpimas ning ei olnud Gr-il vaja ennast ega oma mõtteid saladuselinikusse mässida, nagu ta seda oma avalikkudes kirjades armastas teha. Gr-n on vabalt kõnelnud ja näidanud, nagu „Kodumaa korralduseski“, et ta nõrk poliitik oli. — See „materjal“ ei rahuldanud muidugi ka mitte kõrget ekstsellentsi, kes kuu aega varemini antud kaebusele faktilisi tõendusi soovis, vaid diskrediteeris kahtlemata kirja autorit ja halvas endise kaebuse mõju, tegi selle tagajärjetuks.

1. veebruaril kaebab Gr-n jälle kõrgele ekstsellentsile, et Tartus, Viljandis ja maal seltside koosolekutel Soome eeskujul „üleriikliste rahulikkude vaadete vastu“, mida tema oma lehes kuulutab, tsensori kaasabil kihutusetööd tehakse ja et tema on sunnitud „Oleviku“ seniks seisma jätma, kuni tsensor kohase eeskirja saab. Eesti ajakirjandus kahtlustavat ja haavavat teda, tsensor tegevat haavavaid märkusi jne. — 16. veebr. palub Gr. ülemat trükivalitsust, see lubagu tal „Postimehe“ vastu kirjutust „Soome asjad“ avaldada, ja kaebab „tema aupaistusele“, et tema, Gr-i, kaebus läinud aasta detsembrikuust igal pool kõigi peensusustega tuttav olevat jne. Mõne päeva pärast nõuab ülem trükivalitsus „Post.“ leiduvate Soome kohta käivate kirjutuste tõlget. Ka sellel ei näi soovitavat mõju olevat. Aprillikuu lõpul annab Gr. veel tsensori peale pikema kaebuse sisse, mis vanu süüdistusi kordab. — Muu seas annab Gr-n valitsusele pikema märgukirja Baltimaa olude uuendamise asjus (v. Lahkumisesõna). — Ta ootab veel teise aasta augustikuuni, käib vahepeal võimumeeste pool suusõnalisi seletusi andmas ja pöörab siis kodumaale selja. — Tema viimse ajajärgu mõtted leidsid vähe poolehoidu ja esimese viiuli mängimine kodumaa kontserdis läks ikkagi tema tugeva vastase kätte.

* * *

Et eelmisi kaebusi¹⁾ kui ka tervet Grenzsteini tegevust, muu seas ka äkilist vabatahtlikku põgenemist kodumaalt, õiglaselt mõista ja hinnata, peab tema isiklikka omadusi tundma, omadusi, mis laiemale ringkonnale täiesti tundmata. — Gr-i viimastel tegevuseaastatel kõneldi vastaste

---

1) Kaebused on Keskraamatukogus leiduvate ära kirjade järele tõlgitud.

kitsamas ringkonnas vana rahvamehe iseäraldustest jne., kuid üleüldisuse ette need jutud ei ulatanud. Ja kuigi nad kaugemalseisjate ette läksid, siis peeti neid tihti põhjendamata laimuks. Ometigi ei ole siin alati ebatõega tegemist. Grenzsteini vaimline struktuur varjas juba varakult eneses idusid, mis tema tegevusele teatava pitseri peale vajutasid ja mis hilisematel aastatel iseäranis silmatorkavaks arenesid. Siin ei ole koht neid pikemalt analüseerida; avaldame allpool mõned kirjad võrdlemiseks ja otsustamiseks, milledest F. T(uglase) oma iseäranis tähelepanemist teenib.

Selles on meie peenetundelisem kirjanik oma isiklikke muljeid vana ajakirjaniku isikust tagasihoidlikult avaldanud ja need kinnitavad aina käesolevate ridade kirjutaja arvamisi, mis tal kui kõrvaltvaatajal A. Grenzsteini kohta aastate jooksul on kujunenud. — Mööda minnes on neid arvamisi 1916. a. lõpul „E. Kirjanduses“ ilmunud Gr-i nekroloogis osatatud. — Gr-i positiivne töö on, vankumiste ja pealiskaudsuse peale vaatamata, ikkagi suur küllalt ja tähtis meie avalikus elus, kui et ajalugu temast peatamata võiks mööda sammuda. Teadagi, et ka negatiivsete nähtuste juures peatada tuleb. Siin oleks selgitavaks võtmeks F. T. tähelepanemised ja mälestused. Ja meie kompilatsiooni siht oleks muu seas, Gr-i enesevägistamist selgitada ja mõnede tema peal lasuvate süüdistuste ümberhindamise tarvilikkust põhjendada. Tõsiasjad jäävad niisugusteks, kuid õiglus nõuab, et pahatahtlise teo ja teadmiste ning meelte puudulikkuse tagajärjel tekkinud eksituse vahel vahet tehtaks.

KATKED GRENZSTEINI ÄRILISE SISUGA KIRJADEST.

Paris, 103 rue Beauburg, 20. I. 03.

Kallis suguvend!

.....

Mis kallisse kodumaasse puutub, siis käib nüüd vali tagurlik tuul tema vaesest pinnast üle ja eestlased saavad selle kurba tagajärge rohkem mõõdul maitsema, seda enam, et nad ise ei märka, mis sünnib. Nemad on poliitikalikult kotti ja sellega pankrotti aetud. Suu kinni, silmad kinni, viimaks hing kinni.

Oma lahkumisesõnas ei võinud ma mõnest peapõhjusest juttu teha. Ma ütlesin ainult, et Aleksander III enam meie keskes ei viibi, märku andes, et pärast teda reaktsion kõike ähvardab üle ujutada. Lehed trükkisivad aga Aleksander II ja tegid sellegi näpunäite tühjaks. Isamaal ei ole võimalik tema käekäiku õigesti tähele panna, sest et ta liig suur on ja iga vabadus puudub. Siin on sellega hoopis parem lugu. Asjad seisavad halvas korras. Tänavu on 15 miljoni rbl. külatänavana salapolitsei peale määratud, et möllusid eemale hoida. Ametnikud, kõigekõrgema võimu juhatajad, tänavad Jumalat, kui Baltia vaikist rada rändab. See, kes teda seda rada võib talutada, on mõisnik ja kirikherra, kellede mõju rahva kohta otse piirita näib olevat, nagu seda nüüd nende leht „Postimees“ selgeks on teinud. Need veavad rahvast, kuhu tahavad. Selleks on rahva asi nende herrade hoolde antud ja nende palk selle eest on see, et Balti majandusliste asjade korraldus nende tahtmist mööda läheb. Kõik moodi takseerimised, põlluasjade korraldused jne. on ainult liivakülid. Rahvale ei tule neist midagi välja. Mind tembeldati venes-

tajaks, kuid ülemal pool teati väga hästi, et ma rahva vabaduse ja õiguse poole hoides Balti võimumeeste leppimata vastane olen, mispärast mind hingetuks rõhuti.¹⁾

.....

Paris, 11. 12. 04. 24, rue de la Fidélité.

.....

Aga need suured asjad, millest Emajõe kaldal palju und ei nähta? Kõik suure isamaa liikumine näitab, et uus kevade vahest uuestisündinud isamaa eest leiab. See oleks sündmus, nagu tema sarnast pärast Prantsuse mässu enam ei ole nähtud. Europa reaktsioon saaks surmahoobi ja isamaa astuks uue aja sisse. Taevas ja maa aidaku teda raskel nurgavoodi tunnil ja hoidku teda auvastastest plekkidest puhtaks!

.....

Paris, 22. 12. 04.

.....

„Le Matin“ toob täna ühe „ajalooliku koosoleku“ üle kirja, mis 15. skp. Tsarskoe Selo's olla peetud ja millest ministrid ja suurvürstid olla osa võtnud, et oodatud manifesti küsimuses selgusele saada. Krahv Muravjev seletanud, et maksvad seadused keisrile luba ei anna riigi põhjuseadusi muuta, kuna Sviatopolk Mirski muutmise poolt olevat kõnelenud. Ka rahaminister olevat muutmiste vastu rääkinud, de Witte aga poolt. Siis näidanud Pobedonostsev usu põhjal, et valitseja enese ega kiriku võimu kitsendada ei tohtivat. — Kui teada saadakse — plahvatanud de Witte vahele, et tsaaril vabatahtlikult võimalik ei ole riigi põhjuseadusi muuta, siis hakatakse seda vägivalvalt lootma. Ce serait un véritable appel à la révolution. — Le tsar n'exprima aucune opinion. Plus indécis que jamais, il leva la séance et..... ne parla plus du manifeste.

.....

---

1) Võrdle lhk. 46 märkus.

KIRJUTUSED GRENZSTEINI SURMA PUHUL.

Grenzsteini surma puhul ilmus „Päevalehe“ 161. nr. 1916 F. T(uglase) sulest järgmine tähelepanemise-vääriline kirjutus kadunu kohta.

„Hiljuti sisaldas „Päevaleht“ teate, et Ado Grenzstein Lõuna-Prantsusmaal Mentonis on surnud. Sõnum tuleb kaudset teed ja hilja. Isegi surmapäeva pole nimetatud, kõnelemata muist lähematest teadetest.

Üks teise järele kaovad meie ligema ja kahtlemata kõige kurvema ühiselulise järgu tegelased. Mõne aasta eest suri K. A. Hermann. Nüüd on tema poliitiline vastane Grenzstein talle järgnenud.

Grenzstein oli juba kauemat aega väljamaal elanud ja meie avalikust elust eemal seisnud. Kui ta vahel veel sõna juhtus võtma, siis kostis ta hääli juba otsekui teisest maailmast. Tal ei näinud enam vähematki tõelist käsitus sellest olevat, missugusteks meie poliitilised ja hariduslikud tingimused viimase aastakümne jooksul olid kujunenud. Isegi see ei aidanud, et ta oma vabatahtliku maapao ajal paar korda kodumaal käis. Tal polnud enam silmi tõeliste vahekordade nägemiseks ega andi nende hindamiseks. Sellest annavad kurba tunnistust tema viimased avalikud esinemiskatsed, ta raamat „pankroti“ üle ja mitmed kirjutused „Olevikus“. Igatahes polnud tema see, kes kohane oleks olnud praegust Eestit pankroti eest hoiatama.

Grenzsteini surmateade kinnitab ainult tema lõpu-likku taganemist tegevusalalt. See ei ärata nooremas põlves enam mingisuguseid kindlasti liigitatud tundmusi. See kaob peatselt traagilise ajajärgu tuhandete põrutavate teadete hulka.

Ja ometi oli Grenzstein üks neist isikutest, kelle nimi kord lähedalt ühendatud oli Eesti avaliku elu edenemisega. Veel enam, oli ajajärk, mil Grenzstein meie ajakirjanduse ja ühiselu kõige energilisemat ja selgevaimulisemat isikut esitas. See aupaistus on ta nimele veel praegugi mõnel pool maa-intelligentsi vanema põlve hulgas jäänud, kes Grenzsteini vaimlise edenemise ühes temaga on kaasa teinud, tihti, — huvitav hingeeluline nähtus, — selle kõige kurvemate üksikavaldusteni... „Kui tahate teada saada,“ ütles mulle kord keegi tuttav, „nende arvu, kes Eestis mingi vaimlise viriluse all kannatavad, siis pole muud tarvis, kui võtke „Oleviku“ tellijate nimekiri...“

Eesti ühiselu ajaloolane on sunnitud ka tulevikus ikka uuesti ja uuesti Grenzsteini isiku ja tegevuse juurde tagasi tulema, et meie 80. ja 90-te aastate seltskondlikku vaimu vähegi mõista. Selles isikus ja tema tegevuses oli alati midagi iseenese vastu rääkivat, midagi püsimatut, siia-sinna rabelevat, mis sellele täiesti mõistatuseks jääb, kes nähtust kaugema vahemaa tagant vaatleb. Grenzsteini tegevus oli enam kui kohane igasuguste kahtlustuste ja süüdistuste sündimiseks, sest ta ise andis selleks lõpmata palju põhjusi. Nii tekkisid temast legendid kui ääretu kavalast intrigandist, isamaa äraandjast, provokaatorist, teisest Asefist, uuest Juudas Iskariotist. Ja ometi arvan ma, et Grenzstein alati oma parema teadmise järele talitas ega iial vähematki kõrvaltkaasu ei saanud oma tegevuse eest. Ainult tema arusaamine poliitilisest kõlblusest, võitluse sihtidest ja abinõudest oli põhjani viril, edenematu ning lapsik. Teda ei oleks võinudki keegi provokaatoriks tarvitada. Tema intriigikalduvus oli poliitiliselt väärtusetu, ilma konspiratiivsuse, ettevaatlikkuse ja järjekindluse vaimuta. Oleks kardetav olnud teda mingi tõsisema poliitilise eesmärgi saavutamiseks tarvitada. Ta oli ainult mängukanniks mõne valitsuseametniku käes, kes kahtlemata teda üle ta õige väärtuse ei hinnanud. Kasu ja kahju,

mis ta meie ühiskondlikule elule suutis teha, oli piiratud selle väikese võimuga, mis neil ametnikkudel enestelgi oli.

Kuid, nagu öeldud, et Grenzsteini tegevust õiglaselt mõista, selleks peab kõige pealt tema isiklikka omadusi tundma. Kahtlemata on tema kaasaeglastel, mõtteosalistel ja vastastel paljugi sarnast öelda, mida üleüldsus veel ei tunne. Kuid need teated puudutaksid tema elu kodumaal ja osavõtmist päevavõitlustest. Selle vastu on aga nende ridade kirjutaja vist üks neist vähestest kodumaalastest, kes Grenzsteiniga tema viimastel eluaastatel väljamaal kokku on puutunud. Võib olla, on minu vähestel mälestustel ometi mingisugune väärtus Grenzsteini isiku mõistmiseks.

*

Õieti algavadki minu mälestused tema Pariisi ajast ja on piiratud ainult paari kokkupuutumisega. Mäletan veel, kord poisikesepõlves nägin Tartus kivisillal meest terashallide juuste ja kortsus kulmude alt vaatavate läbitungivate silmadega. Tema samm oli kindel, nagu jõhvkangete vurrude all valju, üksi ta pilk otsaesisele surutud õlgkaabu serva alt sähvis vahet pidamata siia ja sinna. Mulle öeldi, see mees olevat Ado Grenzstein¹⁾.

---

1) Järgnevate ridade kirjutaja on koolipõlves Grenzstein'i austaja olnud ja tema raamatute äratavat ja harivat mõju oma peal tunnud, kuid ei ole Gr-i ennast kahjuks mitte näinud. Enam kui huvitav oleks olnud tunda, missugust muljet Gr-i isik avaldab. — Meelest ei lähe üks väike episood Gr-i gipsist valatud peaga. See oli 21. märtsil 1910 Gr-i maja tornis. (Keegi noor kunstnik oli kord Gr-ist maski võtnud, millesse Gr-i vurrud kinni jäänud ja sellep. tulnud ära lölgata. Võetud maski järele oli hiljemini gipsist pea valmistatud, seega peensusteni originaali sarnane.) Naaber T. oli Gr-i maja omandanud ühes raamatukoguga, mida kahekesi vaatama läksime. Kuna T. „vanamehe“ raamatute keskel tuhnis, lasksin ma silmad ruumis ringi käia. Riulitel seisid muu seas Vene kroonitud peade peata rinnakujud, gipsist inglid ja mitmes. ornamendid. Ühel riulil silmasin korraga büstita gipsist pea äramurtud vurrudega, mille ette imestusest rabatult seisma jäin. Oli vormi poolest suurepärane

Kui teda aastate pärast uuesti nägin, oli ta välimus märksa muutunud.

See oli kolm-neli aastat enne maailmasõja süttimist, kui keegi tuttav, Sorbonne üliõpilane K., kes Grenzteiniga varem tuttavaks oli saanud, mind vana ajakirjaniku poole kaasa kutsus. Grenzstein elas seekord Rue Vavini, väikeste, kuid elava uulitsa ääres Luxembourgigi aia läheduses. Tal oli teisel või kolmandal korral korter kolme või nelja ruumiga, mida maitsetu mööbel täitis. Peremehe juuksed ja vurrud olid palju valgemad kui mu esimese mälestuse järele. Tema silmade verisooned olid tumepunased ja näo värv kohutavalt kollane, sest ta oli alles hiljuti surma hädahohus olnud. Ühel ööl oli nimelt ta raudahju plekkтору

„Charakterkopf“. Midagi külma, halastamatut oli selle pea näojoonte sügavuses, kui nii võib ütelda. Vaimurikkus vahtis lahtiselt otsaesiselt vastu. Näo „peal“ lehvits lahke, sõbralik naeratus, kuid see oli nii kerge, nii õrn, et ta vähemal õhuliikumisel võis ära puhutud saada ja valjusele aset anda. See naeratus oli aga täiesti loomulik, sundimatu, kuid mitte neile näojoontele omane, mitte alaline ja südamlük. Need kolm väljendust olid aga niisuguses vastolus omavahel, et kogumule midagi segast ja rõhuvat oli. „Nero, hull... ei!.. kes ta võib olla?..“ lendas mul läbi pea. Siis hakkas mul nagu häbi „Nero“ nime meeletuletamisest. See pea siin oli ilusam kui Nero oma piltidel. „See inimene on ebanormaalne, ... südameta... Ta võib külma rahuga teisele noa rinda tõugata ja naeratades pealt vaadata, kuidas veri jookseb,“ helisesid mul nagu varemini kuskil kuulnud sõnad kõrvus. (Hiljemini selgus, et ma neid või umbes sarnaseid sõnu aasta tagasi olin „Postim.“ Gr-i kohta lugenud.) Ma ei tea, kui kaua ma nii seisin. Viimaks tuli T. minu juure. „Mis te vaatate?“ — „Kelle pea see on?“ — venitsin ma, oma otsekui halvatud keelepaelu vabastades. „Kas Te siis vana Aadut ei tunne?“ — „Tema! Ah ja, õigus, tema jah.“ — Ma hingasin sügavasti õhku. — Või niisugune siis, mõtlesin ma lahtisele uksele päikese kätte astudes, et viirastuse mõjust vabaneda.

Olen hiljemini seda pead mitu korda näinud, ilma et ta mulle endist juttu oleks kõnelnud. Kuid esimese mulje raske mälestus hõljus ikka nagu külm udupilv meie vahel. Imelik oli see üleelamine. Vahest oleks ta ära jäänud, kui ma kohe oleks teadnud, kelle peaga siin tegemist.

A. K.

ummistunud ja hirmus kivisõe karm tupp tunginud. Surmaga heideldes oli ta voodist põrandale kukkunud, meelemärkuseta olekus käpuli läbi kolme toa eeskotta roomanud ja seal, ikka veel meelemärkuseta, trepile viiva akna kepiga katki löönud, mispeale inimesi appi tuli ja ta kindlast surmast päästeti. Tema tervis kannatas ikka veel selle koleda juhtumise tagajärgede all.

Mind huvitasid muidugi vana avaliku tegelase mõtted ajaküsimuste, kõige pealt kodumaa asjade kohta, mille puhul ta isegi alles hiljuti omas „pankroti“-raamatus sõna oli võtnud. Nagu teada, jääb nimetatud raamatu lugeja lõpulikult ometi ebateadlikuks, milles see pankrott siis õieti avaldub. Katsusin mitmetpidi autorilt eneselt küsimuse kohta selgust saada, kuid asjata. Tema tõenduste lõpulik kokkuvõte oli ainult see, et meie praegused tegelased on halvad, et nad on juudimeelsed või otse juudid ja et lugu heaga ei lõpe. Selle pöörase loogika vastu ei aidanud mingid vaidlused. Ikka ja ikka jälle tuli ta juudiküsimuse juure tagasi. Juudid on süüdi sotsialismis, vabameelsuses ja Vene revolutsioonis. See on Eesti rahva õnnetus, kui tema liikmetest mõni sotsialismile kaasa tunneb, sest sel teel püüavad juudid kätta Eesti rahva peale panna. Ta näis peasjalikult kõige tagurlisemaid, juudi-vastaseid ja kiriklikka lehti lugevat, kuid pidas just neid vabameelseteks. Sellevastu aga refereeris ta sotsialistliku „L'Humanité“ juhtkirju oma moodi nagu mingid muinasjutte. Ja nii esitas tema ilmavaade katoliiklise juudivaenulise ajakirjanduse juhitud mingisugust üle mõistuse käivat segu, mille edulikkust või tagurlikkust täiesti võimatu oleks määrata olnud. Sest hoolimata oma katoliiklistest ajalehtedest oli ta ometi ristiusu vaenlane: usu asutaja oli ju juut. Ja nii mõistis ta hukka kõik, kellest aga kõne juhtus tulema, olgu see Spinoza, Heine või Georg Brandes. Kogu maailma, kõiki elunähtusi võis ainult juutide abil seletada. Ilma nendeta kaotas olemasolu oma loogika. Kus neid ei

olnud, seal pidi nad vähemalt välja mõtlema, et teooriat päästa. Ja nii tegi ta meie kodumaa asju arendades.

Pean tähendama, et ta kirjutusis oma vaateid nii põhjalikult välja pole öelnud kui sel isiklikul kokkupuutumisel. Siin viis ta oma teooria tipuni. „Vaadake,“ ütles ta, mitmesaja-leheküljelist käsikirja näidates, „siin on materjalid, siin näitan ma 99 punktis¹⁾, et X. (ta nimetas oma hilisema aja kõige suuremat vastast) on juut. See on käegakatsutavalt selge. Ma arvan, et viimaks ka seda võin näidata, et ta juba sündimise poolest on semiitlane. Ja siis esitas ta oma oletuse, haruldaselt küünilise ja keerulise kui muinasjutu²⁾). Sellesse oli terve rida isikuid ja asjaolusid punutud, nii et mind oma „vaimurikkusega“ otse üllatas. Sellega oli seletatud kogu tema isikliku tegevuse ebaõnnestumine, kuni üksikasjadeni, koguni selleni, miks näit. M. M. alles hiljuti tema vastu „pankroti“-raamatu puhul „Päeva-lehes“ arvustavalt sõna oli võtnud!

Püüdsin kõnet teisele ainele juhtida. Oli huvitav, et tal oma „mõtteosalistest“ „Olevikus“ palju suuremad lootused näisid olevat, kui tööpoolest põhjust oli. Näis nii, nagu oleks kumbki pool teise abil mingisuguseid omi eesmarke püüdnud. Grenzsteini nimi tõmbab veel! — see näis „Oleviku“ väljaandjate arvamine olevat³⁾). Grenzstein oma poolt leidis siin jälle viimase võimaluse oma grafo-maanilisi kalduvusi rahuldada. Et aga Grenzsteinil peale ilmunud kirjutuste veel suured määrad muid teoksil oli, seda näis tema suurest käsikirjade tagavarast.

Tühjalt ja otstarbetult vaieldes oli õhtu jõudnud. Läksime välja, ja Grenzstein tuli meid saatma. Ta kõndis

---

1) Hiljemini kasvas nende punktide arv üle 200 (v. broshüür „Tõusikute vastu“). Võrdle järgmises n-ris ilmunud pt. „Gatschina kiri“ ja selles leiduvaid Gr-i oletusi ja järeldusi. A. K.

2) Vist pankroti kuulutuse pt. 12 eeskujul. A. K.

3) „Oleviku“ pukkiajaja oli nalivne Gr-i jumaldaja. A. K.

veel tusedalt ja sirgelt. Ta oli korralikult riides. Üksi palitu oli kulunud ja nõõbiaugud narmastes. St. Jacques'i uulitsal väikese kafee ukstel lahkudes tahtsin midagi leplikku talle öelda ja küsisin, miks ta kodumaale elama ei lähe. Ta vaatas mulle vaikselt otsa, tema silmis oli haledus, kui vastas: „Teie teate ju isegi.“ Katsusin talle vastu vaielda, tõendades, et teda keegi sealt pole ära ajanud, et see täiesti ettekujutus on, et tal seal eluvõimalust pole. Püüdsin koguni näidata, et tal seal ühiskondliku töö eeldusigi leidub. Kuid nägin, kuis tema nägu veelgi kurvemaks muutus ja ta silmadesse peaaegu pisarad tekkisid. Mõistsin, et see inimene tõsiselt ja raskelt oma saatuse all kannatas, mis talle äravõitmatu näis...

Meie järgmine kokkujuhtumine oli veelgi ebaharmoonilisem ja jättis veelgi piinlikumad mälestused järele. See juhtus mõni aeg hiljem Luxembourgis aias, ka seekord suguvenna K. seltsis. Sattusime juhtumisi kokku, ja kellegi meeoleolu ei näinud sel päeval iseäranis hea olevat. Kõneelus kaldus vägisi samade vastumeelsete ainete poole. Panin imestades tähele üht nähtust: Grenzstein esitas selle loo, millest varem nagu võimalusest oma vastase kohta oli rääkinud, nüüd juba kindla tõsiasjana, mille juures vähematki põhjust ei pidanud kahtlemiseks olema. Ta näis mingisuguse autosuggestiooni all kannatavat, esiti huupi kõiksugu oletusi loovat ja neid siis niikaua peas hauduvat, kuni isegi nendesse uskuma hakkas.

Iga ta mõtteavaldus oli nüüd sealsamast küünilisest ja vastumeelsest liigist. See ei ulatanud mitte üksi inimeste, vaid ka meie lähedal hüplevate varblaste ning koguni meie ümber kasvavate puude kohta. Viimaks juhtusime kõndides Chopini mälestussamba juure, ja kohe oli tal tõendusi, et Chopin oli juut, ning mitmesuguseid piinlikka kommentaare mälestussamba alaosal oleva naisterahva-kuju kohta. Kõik see ärritas nõnda mu kaaslast, et ta lõppeks ägedalt oma küllastust sarnaste kõnede kohta avaldas.

Grenzsteini silmad löid vihast lõkendama. Lugu lõppes sellega, et meie riius lahkusime, vist kätt andmata.

Palju hiljemini sain teada, et Grenzstein meile mõlema-tele kohe „Oleviku“ veergudel kätte oli maksnud.

Järgmised kaks talve juhtusin Rue Vavinil, peaaegu Grenzsteini korteri naabruses elama. Nägin teda mõnikord tänaval. Vahel oli ta kuude kaupa kadunud: võib olla, oli ta maal, mererannal Dieppe'is, aga vahest oli ta ka haige. Veelgi aasta hiljemini, esimese sõja-aasta kevadel, nägin teda viimane kord. See oli jälle Luxembourggi aias, tuulisel ja kõledal päeval. Istusin pingil ja lugesin lehte. Äkki tundsin, kuis keegi mind vaatas.¹⁾ Tõstsin pea üles ja nägin Grenzsteini teisel pool alleed. Õnnetuseks oli mul käes „Postimees“, pealkiri tema poole pöördud. Vist arvas ta, et ma meelega demonstreerisin ja teda lehega ärritada püüdsin. Nägin seda vähemalt tema vihast otse nõretava pilgu järele, kui ta pead pöörmata minust kaugelt mööda läks.

Kahetsen, et selle kannataja ärarteni täis mürgikarrikasse oma poolt teadmata ja tahtmata veel mõne pisara olen kallanud.

*

Grenzsteini isiku peale mõteldes tuli meele tema tegevuse esimese ajajärgu tähtsam vastanõ, kes juba mõne aasta eest suri. Tulid meele mõned harvad mälestused, mis mul sellestki isikust on jäänud. Näen tema kumarat, lapselik-sõbralikku kogu, hallide juustega kõrvadele tõmmatud univormi-mütsi all. Mäletan mõnd anekdooti temast. Mäletan ka üht tema kõnet, väga mitme aasta eest ühel noorsoo pidul, kus ta lapselikult seletas, et ka tema noo-

---

1) Ühel 1910. a. päevapiltlikul ülesvõttel oli Gr-i pilk vastumeelselt torkav ja tuletas, ühenduses naeratusena, õudset üleelamist tornitoas meele. A. K.

rena Koidulat oli armastanud, kuid mis lootust võis olla kehvjal üliõpilasel, kes veel iseennast ei suutnud elatada!

Kui palju ühist oli nende kahe tegelase vahel, hoolimata välisest lahkuminekust! Mõlemad olid noorena armastanud oma „Koidulat“ — rahvuslikku ideed ja tööd üleüldisuse kasuks, mõlema jõud oli kulunud tühises rähklemises, ja elu lõpul näis mõlemale, et neid õieti ei hinnatud, et neile õigluseta ning ülekohtune oldi. Ja kui nad siis ise enese hindamisel abiks tahtsid olla, hävitasid nad needki paremad mälestused, mis meil nende kohta oli.

Neid väikesi üksikasju meele tuletades olen ühtlasi näinud enese ees aeg-ajalt viirastuvat otsekui sümbooli, võrdkuju kogu Eesti lähema ühiskondliku elu kohta. Ma ei oska seda kirjeldada ega teistele mõistetavaks teha. See oli midagi ääretu virilat, haiglast ja ebaloomulist. See oli pigemini kujutu meeleolu, udune tundmus kui plastiline nägemus.

Miks on meie elu olnud nii vilets, nii armetu, nii inetu!

* * *

„Vaba Sõna“ 6. nr-is 1916 kirjutab Joh. Jans muu seas: „A. Grenzstein oli üleüldse väliste mõjude vastu väga tundlik. Vististi on selle tõttu ka nooruse kehvus ja üksindus temasse sügavaid jälgi jätnud, ta eluajaks üksiklaseks teinud. Hiljemini tegi rahvuslise ärkamisaja vaimustus temast avaliku tegelase. Koolimehed Zimse ja Dittes on temast pedagoogi kasvatanud... Mida aga Grenzsteinile keegi pole õpetanud, see on: ühiselulistest küsimustest põhjalikumat arusaamist. Ja käsikaudu kobaja poliitika-mees on ta olnud. Iseseisvalt on ta nähtavasti vähe tõsisemat omandada suutnud.

M. Kampmann tähendab oma raamatus „Eesti kirjanuseloo peajooned“, et Grenzsteinil tüse haridus olnud. Ka mitmed teised, kes viimasel ajal Grenzsteinist juttu teinud, usuvad, et ta õige haritud mees olnud. Tõepoolest pole aga Grenzsteinil tusedat haridust olnud, peale selle,

mis tema erialasse, kasvatusteadusesse, puutus. Pealiskaudne on kõik see, mis Grenzstein teinud. Meie ei tohi mitte endid Grenzsteini õpetajate ja õpeasutuste, kus ta õppinud, kuulsatest nimedest eksiteele viia lasta. Zimse ja Dittes on auväärt nimed. Tartu ja Vieni ülikooli meele-tuletamine võib ka imponeerida. Kuid see kõik on väli-mus. Peaks eesriide taha vaadata võima, seda teadma, kuidas Grenzstein õppis ja mida ta õppis. Iseloomulise näituse-na olgu järgmine juhus toodud.

Ühe viimase Grenzsteini kodumaal käigu puhul küsis keegi tema tuttav ta käest, miks ta ometi omal ajal „Ole-vikus“ sotsialismi üle niisuguseid rumalusi laskis kirjutada, nagu seal seisab, kuna tal võimalik oli väljamaal (Vienis) õppides ennast sotsialismiga tutvustada. Kadunud tege-lane vastas, et Pedagoogiumis (Dittes'e juhatusel olev õpe-asutus) olnud küll ka üks sotsialist, kuid kõik teised hoidnud ennast temast kui pidalitõbisest eemale, nii et temagi sellele kardetavale olevusele võõraks jäänud. Väljas-pool kooli pole temal aga võimalik olnud ei sotsialistide ega nende õpetusega tuttavaks saada. Niiviisi on Grenz-steinist nähtavasti palju asju mööda läinud, ilma et tal nende vastuvõtmiseks ja mõistmiseks meelt oleks olnud. Ühiseluliste vooludega tutvumine oleks temale aga väga tarvilik olnud, et mitte rumalusi teha. Grenzsteini elu lõpul juudivastasuse¹⁾ küüsi langemine, kuni lapsikuseni, näitab, kui vähe temal sisemist vastupidavust oli. Nii ühekülgse ilmast arusaamise kätte võib ainult see langeda, kelle teadmiste tagavaras midagi vastukaaluks ei leidu. Mul on Zimse ja Dittes'e ees suur aukartus, kuid vägisi tuleb etteheitev mõte pähe, et nad oma õpilase liig vagaks on kasvanud. Sõnakuulelikult pole ta nähtavasti ette-näidatud piiridest üle astunud tundmata asju tundma õppima.

---

1) Allpool ilmub dokument, mis selle nähtuse algidusid juba varematal aastatel laseb oletada.

Kes ülikoolides Grenzsteini õpetajad olnud ja mis ta seal õppinud, ma ei tea. Oleks väga huvitav teada saada. Kas ta seal mitte usuteaduse ettelugemistel ei käinud? See oleks kokkukõlas ka selle pastorilise ringkonna mõjuga, kus Grenzstein oma tegevuse hiilgeaastatel liikus, niisama ka tema luuletuste ja kalduvuste abstrakt-metafüüsilise tasapinnaga.¹⁾

Noortele, kes kaheksakümnendates aastates oma murde-aega läbi elasid, oli Grenzstein eksiva tulukesena mitte teenäitajaks, vaid romantilise nooruseaja muutuvate sihtide kehastuseks. Tema luuletustes, stiilis, mitmesugustes vaidluskirjutustes, lõppeks Spielhageni, Nietzsche ja teiste selleloomuliste autorite tõlgetes oli ilu, võitlusetuld. See jättis ilusaid mälestusi. Avaliku tegevuse tarvis kadunud suguvenna käest sai vähe kaasa. See kaasaandmine ei olnud temale antud oludes võimalikki. Pinnata oli ühiselulise mõtte alal meie terve selleaegne kandev poliitiline rühm, kelle esindajana Grenzstein elas ja võitles.“

---

1) Niipalju on teada, et Gr-n Pedagoogiumis õppides ka Vieni ülikoolis ettelugemisi Saksa keele ja kirjanduse üle kuulas ja hiljemini Tartu ülikoolis ajalugu (prof. Hausmann).

RAHULEPING.

C. Treffneri järelejäänud paberitest töid lahked käed muu seas kaks järgnevat dokumenti meie kätte. — Treffner kogus oma eluajal kõiksuguseid kirjalikka mälestusemärke, kunstitöösid; raamatuid jne. Vahest oli tema päranduses veel rohkem ajaloolikka asju, mis nüüd on laiali pillatud. Avaldame siin soovi, et neid rohkem meie kätte kokku toodaks.

Need kaks dokumenti on kokku ömmeldud ja näikse ka sisuliselt ühenduses olevat. Üks neist on A. Grenzsteini käega kirjutatud (kirja all on sulgudes ka „A. Gr.“ märgitud) ja sisaldab — kui nii ütelda tohib — Grenzsteini rahvuslise usutunnistuse.¹⁾ Selle credo küljes on teine, mingisuguse „rahulepingu“ kava. Viimane on suurel poognal Saksa keeles Gooti tähtedega kirjutatud. Lehekülgede parem pool on tühjaks jäetud, arvatavasti eesti-keelse tõlke jaoks. Käekiri on enim naisterahva kui meesterahva oma.

Nende kirjade põhjal võib oletada, et kord kuskil on katsutud „rahulepingut“ teha. Üks osaline oleks teada, nimelt A. Grenzstein, kes oma tingimused või „politika elupõhjused“ vist kirjalikult ette pani. — Teised? Aeg? Ligikaudu võiks seda ja teist määrata.

Mis ajasse puutub, siis ei või see enne 1881. a., s. o. Grenzsteini ajalehe toimetajaks hakkamist ja avaliku elu väljale asumist sündinud olla, nagu ka kirjade sisu oletada laseb. Nende ridade kirjutajale on üks niisugune rahu-tegemine ajalehe toimetajate vahel teada. See oli jaanuari-kuul 1881 Tartus Aleksandri kooli komiteede koosoleku

---

1) Muu seas näitab see dokument esimest korda Gr-i juudivas-tasust.

puhul, kui Grenzsteini soovil „Sakala“ toimetaja C. R. Jakobson, „Pärnu Post.“ toimetaja J. Lipp ja „E. Post.“ toimet. Grenzstein omavahel maha tegid, suuremates rahvalikkudes ettevõtetes üksteisega rahu pidada, mis aga lühikest aega kestis. Eesti ajalehed tülitsevad kuni 1890. aastani pea vahet pidamata. Siis avaldas Grenzstein veel 1886. lepituse-üleskutse ja 1887 katsus ta „Virulase“ toimetaja Järvega rahulepingut teha. On need paberid 1881., 1886. või 1887. aastast pärit? Ja kuuluvad nad ülepea ajalehe toimetajate vahelise lepitusekatse juure? Ning on nad ühest ajast pärit ja käivad ühe ja sama katse kohta?

Mõlemates kirjades on muu seas ka linnavalimistest juttu. 1886 tegi Grenzstein „Olevikus“ tööd, et Eesti mehi Tartu linnavalitsusse viia, ja katsus ka hiljem neid organiseerida. Näib, kui oleks lepingukava peale 1886 kokku seatud (v. Gr-ni kirja 8. punkt.). — Sissejuhatuse algus lubaks teda venestamiseaja algusesse asetada. — Tulevik toob vahest lähemat selgust.

A. Grenzsteini kiri.

Mina olen Eestlane ja tahan Eestlaste kasuks elada. Kui Eestlaste käsi hästi käib, siis käib ka minu käsi hästi. Kes Eestlasi rusub, see rusub ka mind. Eestlaste wastane ja sõber on ka minu wastane ja sõber. Sellepärast võtan ma järgmised põhjused eneselle seaduseks ja luban neid täita:

1. Mina teen oma elus ja olus Eestlase ja Sakslase vahel wahe.

2. Mina ei võta ühestki Sakslase ega Juudi asjast osa, kui ma sellest võin eemale jääda.

3. Mina ei osta ühtki asja Sakslase ega Juudi käest, kui ma seda Eestlase käest võin osta.

4. Mina ei lähe Sakslase ega Juudi majasse korterisse, kui ma Eesti majas ruumi leian.

5. Mina ei salli Sakslasi ega Juuta omas majas, kui ma Eesti üürilisi saan.

6. Mina ei anna Sakslasele ega Juudile tööd ega võta neilt tööd, kui ma seda Eestlastega võin toime saata,

7. Sakslase ja Juudi sekka arwan ma iga inimese, kes Sakslaste ja Juutide kasuks Eestlastele kahju teeb. Tema on kadakasaks ja mulle tigidamaks wastaliseks kui päris Sakslane ja Juut.

8. Kõik Sakslased, Juudid ja Kadakasaksad, kes viimaste Tartu walimiste juures Eestlaste vastu walisiwad, tõukan ma enesest põlgtusega ära ja nimetan neid tõukadeks. Nemad on meie elu rusujad ja nende kohta maksawad need põhjused kahewõrra.

9. Kes minu suguwendadest nende põhjuste vastu eksib, seda püüan ma õigele teele pöörda. Kui ta meelt ei paranda, siis on ta kadakasaks ja ma tõukan ta enesest ära.

10. Minu politika elupõhjus on: Kuida sina mulle, nii mina sulle.

Lepingu kava.

(Tõlge.)

Sest ajast kui meie keiserlik majesteet ja valitsus oma teravamast tähelepanu Balti provintside peale pööravad, tunnevad eestlased endid uuesti elustatud ja ikka rohkem üheõiguslised suure riigi lapsed olevat, kelle truud alamad nad on. Õigete Eesti isamaalaste ülesanne on, valitsuse soovidele kõigiti vastu tulla. Et aga kahjuks avalikuks on saanud, et Eesti ajakirjandus, seltsid ja ka isamaalased ise suurt eesmärki ära unustades end teise järgu tähtsusega võitlustes nõrgestavad, siis oleks eestlaste huvidele terwendav, kui viimased kokku lepiksid, olgu see esialgu ka ainult üksikutes kindlaksmääratud punktides, et neis truult kokku hoida. Rahuliku ja kasuliku töö läbi teeb Eesti rahvas ennast valitsuse rahulolemise vääriliseks.

Järgmises tahame meie lühidalt Eesti isamaalaste (patriootide) ülesande ja vahekorra kindlaks määrata:

1. Mis keeltesse puutub, siis tahame selle poole püüda, et igale eestlasele selgeks saab, et kõige pealt riigikeelele esimene koht kuulub, kõik muud keeled riigikeelest tagapool seisavad.

2. Ehk küll Greeka õigeusk maaisa ja suurema hulga tema alamate usk on, siiski valitseb riigis hea keisri ja pehmete seaduste kaitse all kõikide kristlike usu-tunnistuste vabadus. Sellepärast tahame meie püüda ajakirjanduses, seltsides ja isiklikus läbikäimises kõigile selgeks teha, et üksikute riigi poolt lubatute usutunnistuste lahku-minekut kuskil ei tohi ette tuua.

3. Meie tahame püüda linna- ja teiste valimiste puhul kindlasti kokku hoida ja juhatajaid jõudu mööda toetada.

4. Seltside asjus ei taha meie mitte üksteise vastu töötada, veel vähem nende juhatajaid ajalehtedes puudu-tada, sest et väiklaste tülide läbi suur asi kannatab ja meie vastased sellest kasu saavad.

5. Seltside asjad tulevad ainult seltsides enestes lahendada.

6. Kõike eelmist ei taha meie mitte ainult pidada, vaid suusõnal ja kirjalikult seltsides ja ajalehtedes ette tuua.

7. Peaks lahkuminekuid ette tulema, siis tahame neid omavahel mõlemalt poolt erapooletuks tunnistatud isikute läbi lahendada.

8) Sel korral, kui Eesti kasude vastased meie poolt kindlaksmääratud põhimõtete kallale tungivad, oleme meie kohustatud endid vastastikku sõna, kirja ja teoga toetama.

ISIKUTE JA ASJADE NIMESTIK.

	Lhk.
Aadli partei	45
Ajalooline pärandus	42
Ajakirjandus, Eesti	13—15, 17, 19, 47, 75
Aleksandri kool	45, 46, 53, 71
Aleksander II ja III.	58
Arbusov	48
Asunikud, Eesti	26
Avalik kiri põllum.-seltside esimeestele	41
Äraandja	54
Balti maad	13, 16, 21, 43
„ separatism.	34, 35
Bergmann, J. pastor	26, 50
Bornhöhe, E.	37
Brandes, Georg	64
Budilovitsh, rektor	18
Buurid	54
Comment, korpor.	47
Despoot	24
Dittes	68, 69
Durnovo, J. N.	12
Durov	33
Eesti Kirjameeste Selts	45, 49
Eesti Üliõpilaste Selts	10, 26, 31, 35, 36, 47, 48
Eesti küsimus	43
Eesti rahvusline liikumine	44
„ „ partei	47
Eesti-Saksa sõprus ja kokkulepe	43, 45, 55
„ ajakirjandus	13—15, 17, 19, 47
„ keel	18, 74
„ soost pastorid	49, 51
„ patrioodid	73
Eesti Postimees	50, 72
„ Põllum. Selts Tartus — v. Põllum. S.	
Eestlased	43, 73
Esimese põllutöökongressi järelkaja	30
Eisen, M. J., pastor	26
Grenzstein, A.	5 jj.

	Lhk.
Grenzsteini salakaebused	12 jj.
„ kaebuste lisa	16—40.
„ „ materjal	41 jj.
Grenzstein Pariisis	60—68
Grenzsteini mask ja gipsist pea	62, 63
„ haridus	68—70
„ credo	72, 73
Heine, H.	64
Hermann, K. A., Dr.	49, 60, 67
Herrenkirche od. Volkskirche	40, 44, 50, 55
Humanité, ajal.	64
Hurt, J., Dr.	26, 37, 45, 47, 50
Härg keisri juures	23
Idun, laev	24
Irvitav surnu pealuu	24
Isamaaline vaimustus	42
Jaakson, Ado ja Jüri	48
Jakobson, C. R.	45, 46
Jannsen, E., Dr.	14
Jermolov, põllutöömin.	20, 51
Johanson-Pärna, pr. (Jakobsoni õde)	46
Jung, J.	26
Juudiküsimus	64, 69, 71, 72
Järv, J.	37, 46
Jõgever, J.	12, 14, 15, 19, 29, 34, 36—39, 43, 47
Jürgens, toimetaja	48
Kallas, Oskar, Dr.	24, 54
Kaigorodov, prof.	24
Kampmann, M.	68
Kauni keele kaitsemiseks (broshüür)	31
Karskuse Söber	28, 29, 48
„ seltside kongress	48, 53
Keiser	23
Keskraamatukogu	56
Kindralkuberner, Soome	24
Kiriku lauluraamat, E. k.	26
Kirjanikud, Eesti (Vilde, Bornhöhe, Liiv, Saal, Järv)	37
Kirjakogu, (Gr-i)	37
Kirjandus, Eesti	51
Kirjameeste Selts, E.	45, 49
Kodukolle, ajal.	46
Kohtute juubelipidu	44
Koidula	68

	Lhk.
Kooliaiad	16, 18, 19
Koolivalitsus	35, 49
Korporatsioonid, üliõpil.	47
Kotsar, K.	48
Krohn, prof.	54
Kuberner, Liivi	18, 37
Kurrik, J.	32
„Krk“	31
Kärk	31
Küle, üliõpil.	26
Kõrtside kinnipanemine	54
Kõrtsipidamise õigus	28
Kõrtsiküsimus	22, 23, 49
Kõrv, J.	49
Laulupidu 1894	12
Laulupidu	42, 43, 51
Lellep, (H. ?)	52
Liiv, Juhan	37
Liivlased	28
Linda, ajakiri	50
„ laevaselts	46
Lipp, J.	72
Livonia korporatsiooni pidu	47
„ aadress	47
„ senior „Hurt	47
Lutheri usu vaimulikud	18, 42, 47, 51
Luxembourgi aed	66, 67
Lätlased	43
Maaisa	42
Maapäev	35, 45
Margens, H.	52
Martna, M.	52, 65
Matin, ajal.	59
Mielhart, talur. asj. komm.	15—17, 19
Ministeeriumikoolid	16, 18
Ministrid	23
Ministeerium, rahvaharid.	19
Monopol, viina	16, 22
Muravjev, krahv	59
Mustlase vanker	32
Mõisnikud	52
Mõisnikuseisus	42
Nietzsche, Fr.	70

	Lhk.
Nordlivi. Zeit.	19, 44
Nõu, A.	15, 38
Ode, H.	43
Olevik, ajal. 13, 14, 16, 19, 21, 22, 25—28, 30, 31, 33, 39, 41—44, 48—51, 53	53
Olevik, ajaleht (uus)	65, 69
Oleviku partei	53
Oma Maa, ajakiri	14, 15
Opositsioon	17
Palloson	52
Pankroti kiri	64, 65
Pastorid, Eesti soost	49, 51
Pastoritepartei	45—47, 49, 52, 53
Patrioodiline meeleolu	42, 73, 74
Pedagoogium, Viini	69
Petersburger Zeit.	25, 36, 50
Ploompuu, J.	29
Pribalt. Listok	18
Promenaadikomisjon	31
Pobedonostsev	59
Politsei, Tartu	15
Poola valitsus	42
Postim., ajal. 13, 15, 17, 18, 20—33, 36, 38, 39, 41, 44, 47—51, 53, 54, 56, 58, 67	67
Päevaleht, Eesti	47
Päevaleht	60, 65
Põllumeesteseltsid	16, 19, 41, 48, 51, 52
Põllumeesteseltside normaal-põhikiri	16, 19, 20—22, 33, 51
" " kongressid	20, 21, 52
" " näitused	21, 52
" kauplus	52
Põllutöökongressi järelkaja	30
Põllutöökool	53
Põltsamaa	53
Pörsas, sarvega	32
Raadi Põllum. Selts	20, 53
Rahuleping	71—74
Rahva Lõbuleht ja selle toimet.	14, 48
Rahvaharidus	18
Rahvahariduse-ministeerium	45
Rahvakooli õpetajad	18
Rahvuslik leek	42
" poliitika	51
" shovinism	44
Reaalgümnaasium, Eesti	44

	Lhk.
Rebased (üliõpil.)	47
Rebmann	26
Reformid	13, 16, 17, 42, 43
Reichmann, J.	26
Reiman, V., pastor	10, 26, 49
Riia sõidud (Tõnissoni).	50
Rootsi valitsus	42
Russkaja Starina, ajaleht	41
Saal, A.	37, 44
Sakala, ajaleht.	4, 49, 50, 54, 72
Saksa partei	51, 53
„ äri ja eeskuju	47
„ ajalehed	18, 19, 22, 29, 30
„ kloostriõhk	45
„ vaimulikud	45
Saksa-Eesti sõprus	44, 55
Sakslased	13, 19, 35, 36, 43, 71, 72
Salaleping sakste ja eestl. vahel	35, 50
Salapolitsei	58
Salasepitsused	16
Schachovskoi, kuberner	46
Seadus, valla kogukonna ja talur.	17
Seltsid, Eesti	71, 72
Senat	17
Senaatori revisjon 1882/3	42
Separatism, Balti	34, 35, 44
Shovinism, Eesti rahvusl.	12, 44, 45
Sinovjev, kuberner	46
Sirvilauad	33, 47
Sotsialism	64, 69
Soome asjad jne.	12—14, 16, 23, 24, 35, 39, 54, 56
Spielhagen, Fr.	70
Spinoza	64
Surovtsev	13, 14, 40
Svjatopolk-Mirski	59
Sõöt, K.	15
Sõrd, stud.	46
Tallinna Sõber, ajal.	36, 48
Talupoeg	42
Talupojaseisus	45
Talurahva asj. komiss.	15—19
Tamm, Jakob	46, 53
Tartu ülikool	48

	Lhk.
T(artu) Maarja kihelk.	48
Tasu kõrtside kinnipanem. eest	22, 23, 49
Treffner, C.	71
Trumm, August	37
Tsensor	12—24, 26, 27, 30—32, 34, 37, 38, 42, 43, 45, 47, 50, 52—54
Trükivalitsus, ülem	28
Trükikojad	15, 25, 26, 48
Tuglas, Fr.	57
Tõnisson, J., cand. jur.	5, 10, 23, 26, 40, 47, 49—53, 65
Udused plaanid	41
Undi, M.	49
Uusi Suometar, ajal.	24
Vaen, erakondlik	21
Vaimulikud mehed	26, 45, 51
Valgus, ajal. ja selle toimetaja	13, 14, 49
Valeprohvetid, Post. juhtkiri	44
Valitsuse ringkonnad	16
Vallavanem	17
Valla volikogu	17
Venelased	24
Venestaja	17, 41, 58
Venestamine	41, 43, 44, 51, 54, 71, 72
Venestamisetont	39, 41, 42, 44
Vene asjad	14
„ asja vastane kihutustöö	12, 13, 16, 17, 21, 22
„ isamaalased	13
„ keel	20, 21, 51, 74
„ keele õperaamatud	45
„ valitsus	42
„ sõbrad	45, 46
„ revolutsioon	59, 64
Vilde, E.	37
Viliensis, korp.	31, 35—37, 47, 48, 50
Viljandi	46, 48
Virulane	72
Vitt, komissaar	19
Vitte, krahv	59
Usutunnistused	74
Üleriiklised huvid	40
Ülikool Tartu	18
Üliõpil. korpor., Eesti.	26, 31, 35, 36
Zimse	68

„Odamees“ vabandab, et „Ajaloo Arkiivis“ pole kirjastuse keeleline ühtlus läbiviidud ja palub vähemalt

hea	asemel	hää
pea	„	pää
seal	„	sääl
peal	„	pääl

lugeda.

Ar 921
Grenzstein